

ΑΓΙΟΣ: Ο ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΣ «ΜΕΤΑ-ΑΝΘΡΩΠΟΣ» («ή γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται»)

1. ΜΙΑ ΣΥΝΤΟΜΗ ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ «ΜΕΤΑ-ΑΝΘΡΩΠΟΥ»

Το ερώτημα για τον «μετα-άνθρωπο», όπως φαίνεται να προκύπτει ως ένας επίκαιρος προβληματισμός, εκφράζει την αναζήτηση του συγχρόνου ανθρώπου για τη διερεύνηση των ορίων και των δυνάμεών του, αλλά και για τον προσδιορισμό της θέσης του μέσα στη δημιουργία. Πλήθος ερωτημάτων συνάπτονται με αυτή την αναζήτηση εκφράζοντας τον πόθο των ερωτούντων για εύρεση απαντήσεων.

Είναι αρκετά ισχυρός ο άνθρωπος για να επιβιώσει σε αυτόν τον κόσμο; Μπορεί να επιβάλει την κυριαρχία του στην άλογη κτίση; Μήπως πρέπει να βρει τρόπους για να ενισχύσει τη θέση του μέσα σε ένα αφιλόξενο φυσικό περιβάλλον; Ποια η σχέση του με την τεχνολογία; Πόσο στενή μπορεί να γίνει η σχέση αυτή; Πού έγκειται η πραγματική αξία του ανθρώπου; Σε αυτά τα ερωτήματα και σε όσα άλλα προκύψουν κατά την παρουσίαση του θέματος θα προσπαθήσουμε να απαντήσουμε έχοντας ως οδηγό την ορθόδοξη ανθρωπολογία.

Για να πραγματευθούμε το θέμα του «μετα-άνθρώπου», είναι απαραίτητη μία ιστορική αναδρομή, ώστε να μπορέσουμε να κατανοήσουμε το μηχανισμό σκέψης που οδήγησε το σύγχρονο άνθρωπο στη συζήτηση για την ανάγκη της βελτίωσης του είδους μας και της μεταπήδησης σε έναν εκσυγχρονισμένο τύπο ανθρώπου με μεγαλύτερες δυνατότητες και βελτιωμένα χαρακτηριστικά. Σε αυτή την ιστορική αναζήτηση η αφετηρία είναι ο *ημίθεος των αρχαίων*. Κάτι παραπάνω από άνθρωπος, κάτι λιγότερο από θεός. Ένα ον με ξεχωριστές δυνατότητες. Ένα πλάσμα φανταστικό, ευρισκόμενο στη μεθόριο, ανάμεσα σε δύο διαφορετικούς κόσμους, το οποίο αποτελούσε ένα ιδανικό, που προσπαθούσε να γεφυρώσει το κενό ανάμεσα στον κόσμο της ταλαιπωρίας, των θνητών, και τον κόσμο της ευωχίας, των θεών. Το πρόβλημα με αυτή την ευφυή σύλληψη των προγόνων μας ήταν ότι ούτε θεοί ούτε ημίθεοι υπήρξαν και, κατά συνέπεια, η χρήση αυτής της έννοιας δεν θα μπορούσε να καλύψει κάποιο κενό. Μάλιστα, θα μπορούσαμε να σημειώσουμε ότι αυτό το δεδομένο αλλοίωσε μακροπρόθεσμα τη στάση των αρχαίων προς το υπερβατικό και τους

άφησε μετέωρους στην προσπάθεια που έκαναν να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν, το θεϊκό και τον ανθρώπινο κόσμο, αλλά και να εξυψώσουν το γένος τους πέρα από τις δεδομένες βιολογικές του δυνατότητες. Σε βάθος χρόνου αποδείχθηκε ότι ο «ημίθεος» και οι σχέσεις του με τους θεούς οδήγησε σε απομύθευση τον κόσμο των τελευταίων αποκαλύπτοντας τις εγγενείς αδυναμίες τους και αφήνοντας τους εκτεθειμένους στις συνειδήσεις των προγόνων μας.

Ο *ήρωας* είναι ένα άλλο σημαντικό πρότυπο, το οποίο ενέπνευσε τους αρχαίους Έλληνες και προβλήθηκε μέσα από τη λογοτεχνική παραγωγή τους. Συγκεντρώνει πολλά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, και εμφανίστηκε ως διάδοχος του ημίθεου, προσγειωμένος στην πραγματικότητα. Τα παραδείγματα είναι πολλά και ξακουστά. Ο πολυμήχανος Οδυσσέας, ο ανίκητος Αίας, ο γενναίος Ορέστης, ο τραγικός Οιδίποδας και όχι μόνο. Πρόσωπα που γεφυρώνουν το μύθο και την πραγματικότητα. Πρόσωπα που στήριξαν και δίδαξαν τους προγόνους μας, καθώς τόνιζαν ιδιαίτερα τα χαρακτηριστικά που θεωρούσαν αναγκαία για την διάπλαση των παιδιών και την ορθή διαμόρφωση του χαρακτήρα τους.

Αργότερα οι σοφοί της αρχαιότητας έδωσαν μία διέξοδο στην αναζήτηση του ανθρώπου για αποδέσμευση από τα δεσμά της φθοράς και του θανάτου επιστρατεύοντας την επιστήμη και την αγάπη τους γι' αυτή. Προσπάθησαν, και εν πολλοίς το πέτυχαν, να ερμηνεύσουν την πραγματικότητα στηριγμένοι στην παρατήρηση της φύσης και στην μελέτη του γύρω τους κόσμου. Τα αποτελέσματα ήταν εντυπωσιακά. Μέσα από αυτό το πρίσμα ο Αριστοτέλης προσδιόρισε την έννοια του σκοπού για κάθε υπαρκτό: όλα οδεύουν σε κάποιον σκοπό χρησιμοποιώντας την έννοια της «εντελέχειας». Κατ' αναλογία και ο άνθρωπος προσπαθεί να πραγματώσει το σκοπό του, ο οποίος διαφέρει από εποχή σε εποχή προσαρμοζόμενος στα πνευματικά και πολιτιστικά δεδομένα κάθε εποχής.

Όσο απομακρυνόμαστε από την κλασική εποχή κατά την οποία κυριαρχεί η καλλιέργεια της φιλοσοφίας και η αναζήτηση της αλήθειας, οι στόχοι γίνονται πιο πρακτικοί. Ο άνθρωπος που ξεχωρίζει είναι ο τυχερός, ο ευδαίμων, ο απαθής. Η ηδονή, σε μία εξιδανικευμένη εκδοχή της, όπως παρουσιάζεται παραδειγματος χάριν μέσα από την επικούρεια προσέγγιση, είναι αυτό που φαίνεται να κάνει τη διαφορά. Η τύχη λατρεύεται ως θεά και προστάτιδα πολλών πόλεων (π.χ. στην Αντιόχεια από την οποία διασώζονται αρκετά σχετικά γλυπτά) για να προσφέρει στους κατοίκους τους κάτι το μοναδικό: ευδαιμονία και ασφάλεια σε ένα ταχέως μεταβαλλόμενο περιβάλλον, όπως ήταν της ελληνιστικής εποχής.

Σε αυτό το περιβάλλον, καθώς, όπως αναφέραμε, συν το χρόνο υποχωρούσαν οι κλασικές έννοιες και τα κλασικά πρότυπα ανθρώπων εμφανίζεται η έννοια του *σοφού*, ο οποίος αναπτύσσεται ιδιαίτερα στους κύκλους των στωικών φιλοσόφων. Πρόκειται για μία ιδανική κατάσταση ανθρώπου, η οποία δεν υλοποιείται ποτέ. Με μια φράση ο *στωικός σοφός* συγκεντρώνει όλα τα καλά, όλες τις αρετές, ερχόμενος σε πλήρη αντίθεση με το φαύλο, ο οποίος συγκεντρώνει στο πρόσωπό του όλες τις κακίες, όλες τις αδυναμίες.¹ Είναι ικανός για το κάθε τι και μπορεί με τη στάση του να αλλάξει την πορεία του κόσμου προς το κακό.

Κατά την ελληνιστική εποχή ο άνθρωπος «ψήλωνε» λίγο με τη συμμετοχή του σε *μυστηριακές λατρείες*, οι οποίες υποστήριζαν ότι του εξασφάλιζαν επικοινωνία με το θεό και καλύτερη τύχη από τους αμήτους. Μπορεί να μην ήσουν σοφός, αλλά τουλάχιστον μετείχες σε μία ομάδα που πίστευες ότι θα μπορούσε να σου προσφέρει σημαντικές υπερβατικές εμπειρίες, καθώς οι διάφορες τεχνικές πειθούς που χρησιμοποιούσαν τα ιερατεία που έδιναν υπόσταση σε αυτές τις ομάδες δημιουργούσαν στο μύστη την ψευδαίσθηση ότι αγγίζουν το υπερβατικό, το θείο.

Στο χώρο του γνωστικισμού τα πράγματα παίρνουν μία διαφορετική τροπή. Αυτό που έχει αξία και σημασία δεν είναι πλέον η μύηση, αλλά η κατοχή μίας μυστικής, μίας *απόκρυφης γνώσης*. Τη γνώση αυτή δεν την κατείχαν οι πολλοί, αλλά μόνο αυτός στον οποίο του αποκαλύφθηκε από τη θεότητα, όπως και αν την εννοούσαν ή την πίστευαν. Ο άνθρωπος που, κατά την αντίληψη των οπαδών του γνωστικισμού, υπερβαίνει τα ανθρώπινα μέτρα είναι ο κάτοχος αυτής της μοναδικής κρυφής γνώσης και έχει αναλάβει την υποχρέωση να την μεταφέρει στον κόσμο για να τον «φωτίσει». Σύμφωνα με την πίστη αυτών των ομάδων, οι οποίες αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα στην αρχαία Αίγυπτο, ο φορέας αυτής της γνώσης είναι ο εκλεκτός του ουρανού και της θεότητας που εκπροσωπεί. Μάλιστα, τα περισσότερα γνωστικά συστήματα ήταν τόσο περίπλοκα, ώστε μόνο λίγοι μπορούσαν να τα κατανοήσουν και να αφομοιώσουν τις λεπτομέρειες και τις ιδιαιτερότητές τους. Η ιδιαίτερη αυτή επικοινωνία εξασφαλίζει στον φορέα της απόκρυφης γνώσεως τη δυνατότητα να μην μπορεί κανείς να τον αντιμετωπίσει, καθώς εφόσον η γνώση του προέρχεται κατ' ευθείαν από το θεό δεν μπορεί ούτε να ελεγχθεί, ούτε να διασταυρωθούν οι πηγές της, αλλά ούτε και να αντιμετωπιστεί με επιχειρήματα.

¹ Τσώλης Θεόδωρος, Ο στωικός σοφός, Μεταίχμιο, 2012.

Με αυτή τη σύντομη αναφορά στην απόκρυφη γνώση και στα γνωστικά συστήματα, που παρουσιάζουν έναν ξεχωριστό τύπο ανθρώπου, τον κάτοχο της απόκρυφης γνώσης, φθάνουμε στον 5^ο ίσως και στον 6^ο μεταχριστιανικό αιώνα όταν πλέον στον κόσμο της Μεσογείου έχει θεμελιωθεί μία διαφορετική ανθρωπολογία, αυτή της χριστιανικής διδασκαλίας. Αυτός που υπερβαίνει τα μέτρα είναι ο *ασκητής*, ο οποίος αγωνίζεται όχι για δύναμη, αλλά για μετάνοια και ταπείνωση, έννοιες οι οποίες παραμένουν ξένες και ακατανόητες για τους εκτός του χώρου της Εκκλησίας. Ο ασκητής έχει ένα στόχο που τον εμπνέει και προσδίδει προσανατολισμό στη ζωή του. Ο στόχος αυτός δεν είναι άλλος από την ένωση με το Θεό. Ενεργοποιείται η δυνατότητα του ανθρώπου για ομοίωση με το Θεό και προβάλλεται το ιδανικό της αγιότητας.

Στη συνέχεια της ιστορικής του πορείας, ο ανατολικός κόσμος αντιμετωπίζει διάφορα σοβαρά προβλήματα, αλλά πάντα κατορθώνει να διατηρήσει την επαφή του με την ορθόδοξη παράδοση από την οποία αντλεί δυνάμεις για να ανταπεξέρχεται σε αυτά. Έχουμε αιρέσεις, κατακτήσεις από γειτονικούς ηγεμόνες, στάσεις αξιωματούχων, εισβολές ξένων λαών, επέκταση του Ισλάμ και άλλα πολλά που κατά την περίοδο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, που συνηθίζουμε να αποκαλούμε Βυζάντιο, προκαλούσαν εντονότερες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πνευματικές αναταράξεις χωρίς όμως να οδηγήσουν σε απώλεια της χριστιανικής αυτοσυνειδησίας της αυτοκρατορίας, όπως αυτή είχε θεμελιωθεί ήδη από τα χρόνια του Μεγάλου Κωνσταντίνου.

Στη δύση, η οποία ακολούθησε άλλους δρόμους, με την πάροδο των αιώνων, οι προτεραιότητες αλλάζουν. Η προσπάθεια της δυτικής Εκκλησίας να αποκτήσει ή και να διατηρήσει την κοσμική εξουσία της, όπου αυτή υπήρχε, οδηγούν σε αλλαγή του ιδανικού προτύπου ανθρώπου: πιστός στη διοίκηση, υπάκουος, ισχυρός και δραστήριος. Ο αγώνας πλέον δεν εντοπίζεται στην προσπάθεια καλλιέργειας της αγάπης και της καθάρσεως από την αμαρτία, αλλά στην επιβολή της πίστεώς του έναντι των άλλων με τίμημα τη σύγκρουση με την κοσμική εξουσία, αλλά και την επιστήμη. Ο άνθρωπος του μεσαίωνα φαίνεται να έχει απολέσει τις ρίζες του και τη θεμελιωμένη στη Μία, Αγία, Αποστολική Εκκλησία πίστη του και τρέφεται με ένα μείγμα μαγείας, καταπίεσης, αντιχριστιανικών δοξασιών και δεισιδαιμονιών, οι οποίες συχνά λειτουργούν ως επίσημη θεολογική στάση της δυτικής Εκκλησίας. Από αυτό το σημείο είναι πολύ εύκολη, ως αντίδραση σε αυτή την κατάσταση, η μετάβαση στο επόμενο στάδιο.

Με την Αναγέννηση, από το 14^ο αιώνα και έπειτα, προβάλλεται ο παγκόσμιος άνθρωπος. Είναι αυτός, ο οποίος κατέχει το σύνολο της

γνώσης και ταυτόχρονα διαπρέπει στις τέχνες, αλλά και στην εφαρμογή των επιτευγμάτων της επιστήμης στην καθημερινή ζωή. Ο *homo universalis* πιστεύει ότι μπορεί να κατορθώσει τα πάντα. Ζει και πορεύεται συνδεδεμένος με την επιστήμη και έχει τη δύναμη να αλλάξει τη ζωή του, τον κόσμο, αλλά και τις ζωές των άλλων. Είναι κάτοχος νέων τεχνικών - στον πόλεμο, στις οχυρώσεις, στην τέχνη, στην ιατρική, στη διάδοση της γνώσης, οι οποίες που παρέχουν μία ψευδή αίσθηση δύναμης. Ανακαλύπτει νέους κόσμους που του εξασφαλίζουν πλούτο και δόξα, ενισχύει το εμπόριο και την μεταφορά της γνώσης από τόπο σε τόπο και αισθάνεται παντοδύναμος.

Ήδη από την προηγούμενη περίοδο έχει αρχίσει να κάνει αισθητή την παρουσία του ο *άνθρωπος της λογικής*. Ο άνθρωπος του λόγου (*ratio*) είναι αυτός που προβάλλεται και τιμάται μετά την Αναγέννηση. Καθώς οδεύουμε προς το Διαφωτισμό ο άνθρωπος αφήνει πίσω του το μεσαίωνα στρεφόμενος προς τα εμπρός. Η χρήση του λόγου τον απομακρύνει από την άγνοια, την αμάθεια, τη δεισιδαιμονία, αλλά ταυτόχρονα τον φορτώνει με έναν διαρκώς γιγαντούμενο εγωισμό. Ο άνθρωπος πλέον αρχίζει να πιστεύει ότι δεν χρειάζεται το Θεό, κανένα θεό• νιώθει ο ίδιος θεός. Δεν τον χρειάζεται όχι διότι είναι κακός ή ελλιπής η κάτι παρόμοιο, αλλά γιατί ο άνθρωπος του λόγου πιστεύει ότι είναι αρκετά ικανός, αρκετά ισχυρός για να πάρει τη θέση του, αφού τον παραμερίσει, αφού τον καθαιρέσει από το θρόνο στον οποίο τον είχαν τοποθετήσει οι προηγούμενες γενεές.

Η πίστη αυτή στην ισχύ του ανθρώπου εκφράζεται άριστα με την πίστη στην παντοδύναμη επιστήμη, η οποία αν και, παρά τις συνεχείς επιτυχίες της, διαρκώς αναιρείται, προσφέρει στον άνθρωπο το πνευματικό άλλοθι για να παραμερίσει το θεό από τη ζωή του. Ιδανικό της επιστήμης για το 18^ο αιώνα μοιάζει η δημιουργία ενός τεχνητού ανθρώπου, κατά το πρότυπο του έργου του δόκτορος Φρανκεστάιν, ο οποίος πιστεύει ότι μπορεί να προσφέρει ζωή σε νεκρά, ευρισκόμενα σε αποσύνθεση, μέλη χρησιμοποιώντας τη δύναμη του ηλεκτρισμού και της χημείας.

Στον επόμενο αιώνα, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι κυριαρχούν δύο τάσεις. Από τη μία μεριά η αίσθηση της δύναμης που πηγάζει από τους κοινούς αγώνες, επαναστατικά, κοινωνικά και εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα. Ο πολίτης μετέχοντας σε τέτοιες ομάδες μπορεί να αντιμετωπίσει αυτούς που τον καταπιέζουν και τον αδικούν. Η αναζήτηση της κοινωνικής δικαιοσύνης και της ισότητας, καθώς και η κατάργηση της δουλείας αποτελούν στόχους και ιδανικά του αιώνα αυτού. Ο σοσιαλισμός υπόσχεται λύσεις στα προβλήματα που έχουν

προκύψει με τη βιομηχανική επανάσταση.

Από την άλλη εμφανίζεται η φιλοσοφία του Φρ. Νίτσε, ο οποίος προβάλλει τον «υπεράνθρωπο» ως το ιδανικό, το στόχο των αναζητήσεων και προσπαθειών μας. Μπορούμε να πούμε -είναι η αλήθεια κάπως απλουστευμένα- ότι ο «υπεράνθρωπος» κατά το Φρ. Νίτσε και το σύστημα σκέψης που δημιούργησε ήταν η υπέρβαση του ανθρώπου. Ήταν ο «μετα-άνθρωπος» της εποχής του. Ήταν ο άνθρωπος που θα παραμέριζε την ηθική, καθώς αυτή ήταν δημιούργημα των ασθενών, και θα κάλυπτε το κενό που θα δημιουργούνταν από την εκμηδένιση της ηθικής με την προσφυγή στη δύναμη. Προορισμός του ανθρώπου, κατά το Γερμανό φιλόσοφο, είναι να εξυψωθεί σε «υπεράνθρωπο» και να εξαφανίσει όλους τους αδύνατους και μάλιστα χωρίς οίκτο και έλεος. Αγαθό είναι να νικάς, να παραμερίζεις και να εξολοθρεύεις τους αδυνάτους. Αγαθό είναι αυτό που επιβάλλει με τη δύναμή του ο ισχυρός. Η αδυναμία είναι κακία και εκφυλισμός.

Από αυτό το σημείο και έπειτα, με την ύπαρξη ενός τέτοιου θεωρητικού υποβάθρου, κατά τον εικοστό αιώνα, τα πράγματα πήραν μία ανεξέλεκτη τροπή και πορεία. Πόλεμοι, βία, θάνατος, ολοκληρωτικά καθεστώτα, ταχύτατη τεχνολογική εξέλιξη και ραγδαία επιστημονική πρόοδος είναι πανταχού παρόντα ανατρέποντας πλήρως το υπάρχον σκηνικό. Ο άνθρωπος χάνει το σεβασμό του στον άλλο άνθρωπο και απομακρύνεται από το Θεό. Οι διανοητές και οι σοφοί ομιλούν για θάνατο του Θεού, αλλά τα δεδομένα αποκαλύπτουν ότι αυτός που πέθανε και πεθαίνει διαρκώς είναι ο άνθρωπος. Ο άνθρωπος, ο οποίος μάταια αναζητά διέξοδο στην πορεία της επιστήμης προς τα εμπρός, πιστεύοντας ότι αυτή είναι σε θέση να παρακάμψει τα μελανά σημεία του πολιτισμού και να καλύψει τα κενά που αφήνει στις ψυχές των ανθρώπων η αλόγιστη και χωρίς σκοπό πρόοδος.

Ήδη από τις αρχές του περασμένου αιώνα, μέσα στο πλαίσιο αναζήτησης διεξόδων στα αδιέξοδα που έχει δημιουργήσει η απομάκρυνση του ανθρώπου από το Θεό και την αγάπη Του, εμφανίζονται φωνές που προβάλουν την ανάγκη για ένα νέο τύπο ανθρώπου: *το νέο άνθρωπο*. Μάλιστα, έγιναν προσπάθειες να μετατραπεί ο παραδοσιακός άνθρωπος σε νέο με την επιβολή καθεστώτων που ενώ επαγγέλονταν την ισότητα και την κοινωνική δικαιοσύνη, στην πραγματικότητα προσπάθησαν να τον μετατρέψουν σε εξάρτημα μίας μηχανής, η οποία εκμεταλλευόμενη την ελπίδα του για κάτι καλύτερο, τελικά, τον συνέθλιψε ανάμεσα στην κρατική βία και στην απαξίωση του προσώπου. Η κοινωνική δικαιοσύνη προβλήθηκε ως αιτία για να εξολοθρευτούν πληθυσμοί εκατομμυρίων και να καταπιεστούν ολόκληροι

Λαοί

Το «αμερικανικό όνειρο» της ευδαιμονίας, από την άλλη μεριά, αποτελεί το στόχο εκατομμυρίων ανθρώπων είτε αυτοί είναι αμερικανοί είτε ευρωπαίοι είτε ασιάτες. Η ζωή μας γίνεται όλο και πιο εύκολη, αλλά κενή από ουσία, χωρίς στόχους και όνειρα· εκτός κι αν μπορούμε να θεωρήσουμε όνειρο την απόκτηση όλο και περισσότερων χρημάτων-δόξας-ανέσεων-δύναμης. Ένα από τα πιο επικίνδυνα σημεία της επικρατήσεως του ονείρου της ευδαιμονίας είναι ότι αυτό καλλιεργείται και προωθείται στον ελεύθερο κόσμο διαφημιζόμενο ως καρπός ελευθερίας, σκληρής εργασίας και ικανοτήτων. Τα πράγματα όμως δεν είναι πάντοτε όπως φαίνονται. Η επιφανειακή ελευθερία και ισονομία στην πραγματικότητα είναι καταπίεση, στέρηση δικαιωμάτων και ίσων ευκαιριών.

Πλήθη ανθρώπων σε όλο το δυτικό κόσμο περνούν τον ελεύθερο χρόνο τους αδρανώς ξαπλωμένοι απέναντι από μία οθόνη νομίζοντας ότι αυτό αποτελεί την εκπλήρωση των ονείρων τους θεωρώντας αυτή την κατάσταση κατάκτηση των αγώνων τους. Ταυτόχρονα, άλλα πλήθη ανθρώπων αγωνίζονται σε άθλιες συνθήκες για να κερδίσουν ποσά μικρότερα από ένα δολάριο και να εξασφαλίσουν την οριακή επιβίωση τους, αν και τους λείπουν τα στοιχειώδη.

Οι οικονομικοί παράγοντες καθορίζουν την πορεία των αγορών και κατ' επέκταση τις ζωές των λαών. Οι ηγέτες των κρατών ερίζουν ή συνεργάζονται με τους ισχυρούς τραπεζίτες για να εξασφαλίσουν την επιβίωση των οικονομιών και των πολιτών τους. Εκατομμύρια εξαθλιωμένοι μετανάστες στρέφονται προς τις ανεπτυγμένες χώρες για να εξασφαλίσουν συνθήκες ικανές να τους προσφέρουν τη ζωή. Η δημογραφική σύνθεση ολόκληρων ηπείρων αλλάζει με πολλές και σημαντικές πολιτικές, οικονομικές, πολιτιστικές και πνευματικές συνέπειες.

Η πληροφορία μεταφέρεται με απίστευτη ταχύτητα, αλλά ο πολίτης δεν μπορεί να ελέγξει την ακρίβεια και την ορθότητά της. Η γνώση υπάρχει παντού αλλά δεν έχει το βάθος που χρειάζεται ο άνθρωπος για να καλύψει τις πνευματικές του ανάγκες, τα ηθικά του διλήμματα και τα ψυχολογικά του αδιέξοδα. Τα επιτεύγματα της βιοτεχνολογίας τον θέτουν μπροστά σε νέα ερωτήματα, τα οποία δεν έχει τη δυνατότητα να αναλύσει και να αφομοιώσει και τελικά να απαντήσει. Η βιοηθική, με πάμπολλες εφαρμογές που διαρκώς πληθαίνουν, αποτελεί ένα εντελώς νέο πεδίο που απασχολεί όχι μόνο τη σκέψη των ειδικών και των διανοητών, αλλά κυρίως την καθημερινότητα του πολίτη. Η πρόοδος της επιστήμης σε όλα τα πεδία, τον κάνει να αισθάνεται θεός. Νιώθει ότι μπορεί να νικήσει

το θάνατο, να ερμηνεύσει τα μυστήρια του κόσμου μας και να ελέγξει την πορεία του πλανήτη Γη. Αισθάνεται πολύ ισχυρός ακόμη και αν στην πραγματικότητα δεν είναι. Νομίζει ότι μπορεί να ανταπεξέλθει στα προβλήματα, αλλά στην πραγματικότητα αυτά τον υποσκελίζουν. Ζει σε έναν εικονικό πλούτο, σε μία τεχνητή ευμάρεια, η οποία κρέμεται από μία κλωστή. Έχει τα πάντα στη διάθεσή του, αλλά δεν κατέχει τίποτα πέρα από τα χρέη και τις αδυναμίες του.

Στο σημείο αυτό δεν μπορεί παρά να τεθεί το σκληρό ερώτημα: τελικά ο σύγχρονος άνθρωπος έχει δύναμη και ισχύ ή όχι; Η αναζήτηση ενός μεταλλαγμένου υπερανθρώπου μπορεί να τον λυτρώσει από τα αδιέξοδα, τις αστοχίες και τα σφάλματά του;

Είναι ο «μετά-άνθρωπος» η λύση;

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Ο ΜΕΤΑ-ΑΝΘΡΩΠΟΣ;

Σε ένα περιβάλλον που, σε γενικές γραμμές, έχει τα στοιχεία που περιγράψαμε και αντιμετωπίσει τις δυσχέρειες που διαπιστώσαμε, ο παραδοσιακός άνθρωπος μοιάζει να είναι ισχνός, αδύναμος, λίγος. Για το λόγο αυτό, εδώ και λίγα χρόνια, έχει αρχίσει να κυκλοφορεί η προσδοκία, ότι προ των πυλών βρίσκεται ένας συνδυασμός ανθρώπου και τεχνολογίας, ο οποίος θα κατορθώσει να πολλαπλασιάσει τις δυνατότητες του υπάρχοντος και να δημιουργήσει έναν νέο τύπο ανθρώπου. Έναν τύπο ανθρώπου, ο οποίος θα αξιοποιήσει στο έπακρο τις δυνατότητες που προσφέρει η νέα εποχή, η εποχή μας, και θα παραμερίσει τις αδυναμίες που κουβαλά ο κλασικός παλιός άνθρωπος από το απώτερο ή το εγγύς παρελθόν.

Σε αυτό το πλαίσιο μπορεί κάποιος να εντοπίσει, κυρίως στο διαδίκτυο, αναφορές πρώτα στην έννοια του «ενδιαμέσου ανθρώπου» (transhuman), ο οποίος αποτελεί ένα στάδιο ανάμεσα στον άνθρωπο και στον «posthuman», όρος ο οποίος μάλλον πρέπει να αποδοθεί στα νέα ελληνικά ως «μετα-άνθρωπος» ή «μετά-άνθρωπος». Μία από τις πρώτες σχετικές αναφορές έχουμε στο έργο του Γάλλου σοφού και ρωμαιοκαθολικού ιερέα Pierre Teilhard de Chardin (1881-1955), ο οποίος δημοσίευσε, προς το τέλος του βίου του, το 1949, ένα βιβλίο με παλαιότερες ομιλίες σε διάφορα ακροατήρια με τίτλο «The future of Mankind». Σε αυτό σημειώνει τα εξής αναφερόμενος στην έννοια της ελευθερίας: «**Ελευθερία**: η ευκαιρία που προσφέρεται σε κάθε άνθρωπο (παραμερίζοντας τα εμπόδια και θέτοντας στη διάθεσή του τα κατάλληλα μέσα) να μετα-ανθρωπίσει («trans-humanizing») τον εαυτό του

αναπτύσσοντας τις δυνατότητές του στο έπακρο»². Στη συνάφεια που κάνει αυτή την αναφορά προσπαθεί να παρουσιάσει τις ιδέες του για τα ιδανικά της Γαλλικής Επανάστασης στο νέο κόσμο και για το νέο κόσμο. Η αναφορά αυτή θεωρείται η πρώτη στον νέο τύπο ανθρώπου. Μάλιστα, είναι δύσκολο να αποδώσουμε στα νέα ελληνικά τη λέξη «trans-humanizing». Επιλέξαμε να αποδώσουμε το «trans» με την πρόθεση «μετά» για να τονίσουμε ότι πρόκειται για μία μελλοντική κατάσταση του ανθρώπου, ενώ θα μπορούσαμε να χρησιμοποιήσουμε την πρόθεση «δια» για να τονίσουμε τη δυνατότητα να αναπτύσει πληθώρα «δια-νθρώπινων» -ανάμεσα σε ανθρώπους- σχέσεων.

Ο άνθρωπος που παρουσιάζει ο Pierre Teilhard de Chardin αποτελεί μία πρώτη, ήπια, ενδιάμεση εκδοχή του «μετα-ανθρώπου», ο οποίος διεθνώς αποκαλείται «posthuman». Ο σύγχρονος αυτός όρος μπορεί να μεταφραστεί ως «μετα-άνθρωπος» όχι μόνο με χρονική σημασία, αλλά κυρίως με το σκοπό να τονίσει και να προβάλλει την εξέλιξη από τη μία κατάσταση στην άλλη. Να τονίσει ότι η κατάσταση στην οποία αναφέρεται αποτελεί μία εξέλιξη του συνηθισμένου ανθρώπου με τις γνωστές δυνατότητες και τους συγκεκριμένους περιορισμούς. Ότι βρίσκεται στο όριο ανάμεσα στον άνθρωπο όπως αυτός πλάστηκε από τη δημιουργική αγάπη του Θεού και σε αυτόν που θα είναι επίτευγμα της επιστήμης.

Ο Γ. Κολέμπας σε παλαιότερο άρθρο του στον ιστότοπο «Αντίφωνο» αναφέρεται σε αυτόν ως τον «επαυξημένο άνθρωπο», ο οποίος χάρη στις αυξημένες ικανότητές του θα μπορέσει να οδηγήσει την ανθρωπότητα στον νέο ισχυρότερο και ικανότερο τύπο ανθρώπου τον «μετα-άνθρωπο». Ο ίδιος στοχαστής αναφέρεται στην ελπίδα, όσων πρεσβεύουν τη νέα εκδοχή του ανθρώπου, να δημιουργηθεί μέσα στα επόμενα 30 χρόνια τόσο εξελιγμένο λογισμικό, ώστε να υπερκεράσει τις δυνατότητες του εγκεφάλου μας και να μας εξασφαλίσει δυνατότητες μηχανής, υπολογιστή ή όποιας άλλης κατασκευής.

Μία ενδιαφέρουσα αναφορά στην έννοια του μετα-ανθρώπου είναι αυτή που κάνει ο Νίκος Ντόντος στην εργασία του με τίτλο «Το φύλο ως κοινωνική κατασκευή και η εσχατολογική του υπέρβαση»³. Σε αυτή, εν παρόδω, παραθέτει μία παράγραφο από το έργο «Αυτοκρατορία» των Antonio Negri και Michael Hardt όπου σημειώνονται τα εξής: «Οι συμβατικές νόρμες των σωματικών και σεξουαλικών σχέσεων, μεταξύ

² Pierre Teilhard de Chardin, *The future of Mankind*: 127.

³ Στον τόμο «Φύλο και θρησκεία, η θέση της γυναίκας στην Εκκλησία», Ιερά Μητρόπολη Δημητριάδος, Ακαδημία Θεολογικών Σπουδών, εκδόσεις Ίνδικτος, 2004, σελ. 43-65.

φύλων και στο εσωτερικό κάθε φύλου, παρουσιάζονται ολοένα και περισσότερο ανοιχτές στην αμφισβήτηση και τη μεταλλαγή. Τα ίδια τα σώματα μετασχηματίζονται και μεταβάλλονται για να δημιουργήσουν νέα, μεταανθρώπινα σώματα. Η πρώτη συνθήκη αυτού του σωματικού μετασχηματισμού είναι η παραδοχή ότι η ανθρώπινη φύση επ' ουδενί είναι ξεχωριστή από τη φύση ως όλον, ότι δεν υπάρχουν πάγια και αναγκαία όρια μεταξύ του ανθρώπου και του ζώου, μεταξύ του ανθρώπου και της μηχανής, μεταξύ του αρσενικού και του θηλυκού, κ.ο.κ.· πρόκειται για την παραδοχή ότι η ίδια η φύση είναι ένα τεχνητό πεδίο, ανοιχτό σε διαρκώς νέες μεταβολές, μίξεις και υβριδικοποιήσεις [. . .] οι σημερινές σωματικές μεταλλαγές συνιστούν μια ανθρωπολογική έξοδο . . .»⁴.

Σε αυτή την παράγραφο τίθενται κάποιες τις πολύ σημαντικές θέσεις για τα χαρακτηριστικά του «μετα-ανθρώπου», οι οποίες, κατά τη γνώμη μας, αλλοιώνουν εκφυλιστικά την έννοια του ανθρώπου. Πρώτα τίθενται σε αμφισβήτηση οι μέχρι τούδε αποδεκτές σχέσεις ανάμεσα στα δύο φύλα. Πρόκειται για ένα φαινόμενο, το οποίο ήδη ζούμε. Υπό την κατηγορία του «ομοφοβικού» κρίνεται και κατακρίνεται όποιος τονίζει την διαφορετική αξία και σημασία των δύο φύλων και την εντελώς ιδιαίτερη προσφορά τους σε μία σχέση. Ήδη στη νομοθεσία ευρωπαϊκών χωρών άρχισαν να καθιερώνονται χαρακτηρισμοί του τύπου «γονεϊκό μέρος 1» και «γονεϊκό μέρος 2» για να προσδιοριστούν οι γονείς κάποιου παιδιού. Προσφάτως διαβάσαμε στο διαδίκτυο ότι εμφανίστηκε τάση να δημιουργηθούν οικογένειες με περισσότερους από δύο γονείς. Τα στοιχεία αυτά του σύγχρονου πολιτισμού μας φαίνεται ότι δημιουργούν τις προϋποθέσεις για να πιστούμε ότι κάτι άλλο, κάτι διαφορετικό είναι αναγκαίο. Ότι το μέχρι τούδε υπάρχον δεν είναι αρκετό, αλλά ελλιπές και πρέπει να συμπληρωθεί και να μετεξελιχθεί.

Ως δεύτερη διαπίστωση έρχεται η αντίληψη ότι η ανθρώπινη φύση δεν διαφοροποιείται από την υπόλοιπη δημιουργία. Αυτή η αντίληψη εκτείνεται σε διαφορετικά πεδία, όπως σε σχέση με τον κόσμο των αλόγων όντων και της τεχνολογίας. Σύμφωνα με τους υπέρμαχους αυτής της τάσης ζώα και άνθρωπος είναι σχεδόν το ίδιο. Οι κυριώτερες διαφορές τους εντοπίζονται στις εξελιγμένες διανοητικές ικανότητες του ανθρώπου. Είναι έτσι τα πράγματα όμως; Ο μεγαλύτερος εγκέφαλος είναι αυτό που κάνει τον άνθρωπο κορωνίδα της δημιουργίας;

⁴ Μιφρ. Νεκτάριος Καλαϊτζής (σειρά: Πολιτισμική Θεωρία-Κριτική), εκδ. Scripta, Αθήνα 2002, σελ. 293-294.

Από την άλλη πλευρά η μηχανή, το δημιούργημα, μπορεί να υπερκεράσει ή να συνυπάρξει ως ισοδύναμη με το δημιουργό της; Τι μπορεί να κερδίσει ο άνθρωπος από την απαλοιφή των ορίων ανάμεσα σε αυτόν και τη μηχανή;

Διαπιστώνουμε συνεπώς ότι ακόμη και αν δεχθούμε ότι ακόμη και αν προς το παρόν ο «μετα-άνθρωπος» είναι έξω από τις τεχνικές δυνατότητες της επιστήμης μας η σύγκλιση έχει δρομολογηθεί. Παραδείγματος χάριν, ένας τομέας που αναπτύσσεται ραγδαία είναι αυτός της προθετικής μελών. Συνεχείς ανακαλύψεις κάνουν όλο και πιο στενή τη σχέση ανάμεσα στο πρόσθετο μέλος και στον φορέα του. Τα πρόσθετα μέλη συνεργάζονται πλέον αρμονικά με το σώμα του ασθενούς και αντιλαμβάνονται τα ερεθίσματα του εγκεφάλου σαν να ήταν κανονικά μέλη. Αναμφίβολα τα επιτεύγματα αυτά είναι πολύ σημαντικά στην αποκατάσταση προβλημάτων και εγγενών ή επίκτητων δυσκολιών. Το ερώτημα όμως είναι αν η σχετική έρευνα και η ανάλογη χρήση των πορισμάτων θα περιοριστεί στις ανάγκες του ασθενούς ή θα προχωρήσει σε μία αναμόρφωση του ανθρώπου.

Ακόμη και αν δεχθούμε ότι ο μετα-άνθρωπος είναι ένα υποθετικό μελλοντικό ον, του οποίου οι βασικές ικανότητες, όπως επαγγέλλονται οι κήρυκές του, θα υπερβαίνουν τόσο ριζικά αυτές του παρόντος ανθρώπου που πλέον θα πρόκειται για ένα άλλο, διαφορετικό ον σε σχέση με τα υπάρχοντα μέτρα και δεδομένα η σχετική προεργασία, για τον ένα ή τον άλλο λόγο, φαίνεται να έχει ξεκινήσει.

Σύμφωνα με τους κήρυκες του ερχομού του «μετα-ανθρώπου» η θεωρούμενη υπέρβαση πρέπει να περιλαμβάνει πολλούς τομείς και θα εξελιχθεί σε διαφορετικά επίπεδα πέρα από τα δύο βασικά στα οποία αναφερθήκαμε, αυτά των σχέσεων ανάμεσα στους ανθρώπους και των σχέσεων ανθρώπου μηχανής και άλογης κτίσης.

Ο πρώτος τομέας, ο οποίος θα επιδράσει στον κλασικό συνηθισμένο άνθρωπο είναι ο πολιτισμός. Ήδη ζούμε σε μία εποχή κατά την οποία οι εξελίξεις στους τομείς της γνώσης, της τέχνης, της διανοήσης, της επιστήμης, της οικονομίας και της κοινωνικής επαφής είναι ταχύτατες οδηγώντας όσους τις υφίστανται στη διαμόρφωση ανάλογης ανθρωπολογίας. Ένα απλό παράδειγμα μας παρέχει η κρίση που ζει η πατρίδα μας κατά τα τελευταία χρόνια. Το κριτήριο που διαμορφώνει τις αποφάσεις των ηγετών μας και καθορίζει τις στάσεις τους δεν είναι η επανεύρεση του σεβασμού στην αξία του ανθρώπου και η προσπάθεια να αντιμετωπιστούν οι αιτίες του προβλήματος, αλλά η λογιστική επίλυση του προβλήματος με εισπρακτικά και όχι παιδαγωγικά

μέτρα. Σε αυτή την προσέγγιση -μέσα σε μία παγκοσμιοποιημένη οικονομία- ο άνθρωπος αποτελεί μία λογιστική-παραγωγική μονάδα, η οποία υποχρεούται να συνεισφέρει το ποσοστό που της αναλογεί χωρίς να επιχειρείται εξατομίκευση και εκλογίκευση των υποχρεώσεων ανάλογα με τις δυνατότητες και τις συνθήκες. Το αποτέλεσμα είναι να υπάρχουν περιπτώσεις συνανθρώπων μας, οι οποίοι ευτελίζονται, λιμοκτονούν, διαλύονται κυριολεκτικά στο όνομα της δημοσιονομικής προσαρμογής. Φυσικά, το φαινόμενο αυτό δεν είναι προνόμιο μόνο της εποχής μας, η εξαθλίωση του ανθρώπου έχει συμβεί και στο παρελθόν σε περιπτώσεις καταστροφών, πολέμων, επιδημιών, λιμών κτλ.. Αυτό που κάνει ξεχωριστή την κατάσταση που ζούμε σήμερα είναι ότι η εξαθλίωση αυτή ρυθμίζεται με προσοχή μέχρι την τελευταία της λεπτομέρεια από δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις, οι οποίες πράττουν και νομοθετούν με το βλέμμα στραμμένο στις απρόσωπες αγορές και όχι στον άνθρωπο.

Συχνότατα η σύγχρονη τέχνη προσπαθώντας να εκφράσει ζοφερές πτυχές του κόσμου μας και την επίδραση της τεχνολογικής εξέλιξης σε εμάς, αποδεικνύεται σκληρή, αντιαισθητική, με την κλασική έννοια του όρου, μηχανιστική και απρόσωπη. Πόσα σύγχρονα έργα τέχνης έχουν την αρμονική μεγαλοπρέπεια ενός αρχαιοελληνικού αγάλματος ή το εκφραστικό κάλλος μίας αγιογραφίας; Βλέποντας δημιουργήματα συγχρόνων καλλιτεχνών έχεις την αίσθηση ότι αποπνέουν μία σκληρότητα, μία άλλη αντίληψη για το κάλλος, την ομορφιά. Έχεις την αίσθηση τι προσπαθούν να επιβάλουν άλλα κριτήρια στην αισθητική σου και σε τελική ανάλυση να αλλοιώσουν τη σχέση του καθενός από εμάς με το ωραίο.

Πέρα από τον πολιτισμό καίρια για τη μεταμόρφωση του ανθρώπου είναι η αξιοποίηση της βιοτεχνολογίας (κλωνοποίηση, βλαστοκύτταρα) και της γενετικής μηχανικής (γενετική τροποποίηση οργανισμών). Με τη βοήθειά τους, θα λέγαμε ότι, περνάμε σε νέο, ανώτερο, και ίσως αποτελεσματικότερο, επίπεδο αλλοίωσης των δεδομένων του ανθρώπου. Επιλογή εξωτερικών χαρακτηριστικών κατά βούληση, γενετικές μεταλλάξεις με σκοπό την αποφυγή ασθενειών, τεχνητή επιλογή του καταλληλότερου γενετικού υλικού, ώστε να ικανοποιούνται κάποιες παράμετροι, βελτίωση των ικανοτήτων διαφόρων κατηγοριών πληθυσμού (π.χ. αθλητών, ίσως και στρατιωτών), παρεμβάσεις στα γενετικά δεδομένα των ασφαλισμένων εκ μέρους των ασφαλιστικών εταιρειών, αλλά και των φοιτητών και των εργαζομένων, και πολλά άλλα πριν από λίγα χρόνια θα έμοιαζαν να κινούνται στη σφαίρα της φαντασίας, αλλά η πορεία των πραγμάτων δείχνει ότι στο

εγγύς μέλλον θα αποτελούν καθημερινή πραγματικότητα.

Ανάμεσα σε όλα αυτά ξεχωρίζει η συζήτηση που έχει ανοίξει εδώ και χρόνια για την ανάπτυξη της λεγόμενης «τεχνητής νοημοσύνης», η οποία επαγγέλλεται τη ριζική μεταμόρφωση των ικανοτήτων του καθενός από εμάς. Ο άνθρωπος πλέον μοιάζει ικανός να αξιοποιεί τις δυνατότητες των ηλεκτρονικών υπολογιστών, όχι ως ένα σημαντικό εργαλείο για την εργασία, την επιστήμη, μα και την καθημερινότητά του, αλλά ως μία πρακτική πολλαπλασιασμού, ενίσχυσης και, εν τέλει, αλλοίωσης των φυσικών δεδομένων και ικανοτήτων του. Οι επιστήμονες αναφέρονται εδώ και καιρό στην ανάγκη να προχωρήσουν τα προγράμματα συνεπαφής ανθρώπου – υπολογιστή με σκοπό να δημιουργήσουν τον άνθρωπο που θα έχει απεριόριστες ικανότητες, οι οποίες θα οφείλονται στη στενότερη σχέση του με τους υπολογιστές, σε μία σχέση που φαίνεται πως κατάληξη δε θα έχει απλώς τη συνεχή χρήση του υπολογιστή, αλλά την ενσωμάτωση υπολογιστικών δυνατοτήτων στον ίδιο τον άνθρωπο με τη μία ή την άλλη μέθοδο.

Από το κείμενο των Antonio Negri και Michael Hardt που παραθέσαμε λίγο πιο πάνω διαπιστώνουμε ότι με τη μεταλλαγή του ανθρώπου σε «μετα-άνθρωπο» προαγγέλλεται ότι θα απαλυνθούν ή θα χαθούν και οι διαφορές των δύο φύλων, αλλά και οι υπάρχουσες διαφορές ανάμεσα στον άνθρωπο και στα ζώα.

Στο σημείο αυτό είναι εύλογο να αναρωτηθεί ο καθένας από εμάς: «μα είναι δυνατόν να φτάσουμε σε αυτό το σημείο;» Η απάντηση παραμένει εξαιρετικά δυσχερής, καθώς φαίνεται ότι επιθυμία του σύγχρονου ανθρώπου είναι να κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση και να προσπαθήσει να επιτύχει τον απεριόριστο πολλαπλασιασμό των ικανοτήτων του, αλλά παραμένει αβέβαιο το αν, τελικά, το κατορθώσει και το ποιες θα είναι οι συνέπειες αυτής της εξέλιξης στην υπόστασή του ως ανθρώπου.

Το σημείο αυτό το επισημαίνουν στα κείμενά τους οι Γ. Καραμπελιάς και Δ. Γερούκαλης με αναφορά στο θεώρημα μη πληρότητας του Gödel (1931). Το θεώρημα αυτό με απλά λόγια υποστηρίζει ότι οποιοδήποτε λογικό σύστημα μίας συγκεκριμένης πολυπλοκότητας είναι εξ ορισμού ατελές. Δηλαδή, ο άνθρωπος δεν μπορεί ποτέ να κατανοήσει πλήρως τον εαυτό του, καθώς μπορεί να ανακαλύπτει διαρκώς νέες πτυχές των δυνατοτήτων του, οι οποίες επεκτείνονται συνεχώς σε νέα πεδία και καταλήγουν σε νέες αλήθειες.

Χαρακτηριστικό του ανθρώπου της εποχής μας είναι το ότι έχει την πεποίθηση ότι αποτελεί το κέντρο του ενδιαφέροντος, το μέτρο των πάντων, αλλά μέσα από μία ωφελιμιστική προοπτική. Μία αντίληψη

η οποία του προσθέτει απεριόριστο εγωισμό. Σε αντίθεση με αυτό ο στεγνός ορθολογισμός φαίνεται να αποτελεί το μέτρο της εποχής του «μετα-ανθρώπου». Ζώντας στο σύγχρονο κόσμο έχεις συχνά την αίσθηση ότι το κυριάρχο κριτήριο των πράξεων, των νόμων και των επιλογών της κοινωνίας μας είναι το κέρδος· η ιδιοτέλεια. Είναι χρήσιμο να θυμόμαστε από καιρού εις καιρόν το «εργάζεσθαι και φυλάττειν» που συνέστησε ο Θεός στους Πρωτοπλάστους. Τους προέτρεπε να εκμεταλλευτούν τον κόσμο, να τον αξιοποιήσουν προς όφελός τους, να κυριαρχήσουν πάνω σε αυτόν, αλλά με μία διάθεση σεβασμού. Μία εγωιστική σχέση με τη φύση φανερώνει προβλήματα και στη σχέση μας με το συνάνθρωπο.

Σύμφωνα με το Γ. Καραμπελιά αυτοί που ευαγγελίζονται την προοπτική του «μετα-ανθρώπου» υποστηρίζουν ότι η μετατροπή θα προχωρήσει μέσα από την ηλεκτρονική, τη βιογενετική και τη νανοηλεκτρική οδό. Στο μέλλον περιμένουμε τη μεταγραφή των εγκεφαλικών δεδομένων σε υπολογιστές, ώστε οι τελευταίοι να αποκτήσουν ικανότητες λογικής επεξεργασίας και ο άνθρωπος να πολλαπλασιάσει τις δυνατότητές του. Η προοπτική, σύμφωνα με τον ίδιο διανοητή είναι να οδηγηθούμε στη συνεπαφή, δηλαδή οι ηλεκτρονικές πληροφορίες να αποθηκεύονται στο DNA των κυττάρων και από αυτό να μετατρέπονται σε πληροφορίες του ανθρώπου. Οπωσδήποτε σε αυτές τις προοπτικές υπάρχει και ο αντίλογος. Ο μαθηματικός και διανοητής Roger Penrose, ιδιαίτερα στα έργα του «The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds and The Laws of Physics» (1989) και «Shadows of the Mind: A Search for the Missing Science of Consciousness» (1994), υποστηρίζει ότι υπάρχουν περιοχές της ανθρώπινης νοημοσύνης, τις οποίες δεν είναι δυνατό να προσεγγίσουν οι γνωστές μορφές τεχνητού λογισμού. Η διαφωνία σε αυτές του τις θέσεις σχετίζεται με τις αρχές που ακολουθεί, αλλά και τη χρήση του θεωρήματος του Gödel (π.χ. Marvin Minsky, «Conscious Machines.» Machinery of Consciousness, Proceedings, National Research Council of Canada, 75th Anniversary Symposium on Science in Society, June 1991, καθώς και το άρθρο των Selmer Bringsjord και Hong Xiao με τίτλο «A refutation of Penrose's Gödelian case against artificial intelligence», το οποίο δημοσιεύθηκε στην J. Expt. Artif. Intell. 12 (2000): 307-329). Σύμφωνα με τον Roger Penrose η συνείδηση του ανθρώπου δεν πρέπει να αντιμετωπίζεται ως ένας πλήρως ελεγχόμενος απλός μηχανισμός. Πρόκειται για μία κατά πολύ συνθετότερη πραγματικότητα, η οποία υπερβαίνει τα όρια των γνώσεων της φυσικής που διαθέτουμε, καθώς με έναν, ομολογουμένως, ασαφή μηχανισμό που περιγράφει

(«consciousness is the result of quantum gravity effects in microtubules»), εντοπίζει μία κβαντικού τύπου λειτουργία του εγκεφάλου, δηλαδή μία λειτουργία την οποία δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε και, κατά συνέπεια, να αντιγράψουμε πλήρως.

Ο Γ. Καραμπελιάς θέτοντας μας μπροστά στους κινδύνους που κρύβουν αυτές οι προσπάθειες κάνει μία εκτενή και ενδιαφέρουσα αναφορά σε περιπτώσεις κατά τις οποίες επιβλήθηκαν νόμοι ευγονικής σε ολόκληρους λαούς με σκοπό, συνήθως, να μειώσουν τα φαινόμενα παραβατικότητας και την εξάπλωση ασθενειών. Ταυτόχρονα επισημαίνει τα προβλήματα που προέκυψαν και θα μπορούσαν να προκύψουν και στο μέλλον από μία τέτοια στάση απέναντι στον άνθρωπο. Αυτά τα προβλήματα τα συνοψίζει σε μία φράση: «πρέπει να γίνουμε άκαμπτο βιομέταλλο». Με αυτή τη φράση στρέφει την προσοχή μας στη διαφαινόμενη προοπτική απανθρωποποίησης του ανθρώπου. Μάλιστα, αυτή δε θα είναι το πρόβλημα σε μία κατάσταση εκτροπής, αλλά ακριβώς το αντίθετο: θα προβάλλεται ως η ενδεδειγμένη λύση σε κάποια προβλήματα της καθημερινότητας. Αν ακολουθήσουμε αυτή τη λογική ο άνθρωπος θα πρέπει να είναι όλο και πιο σκληρός, στεγνός από συναισθήματα και αλύγιστος μπροστά στον πόνο τον πλησίον. Θα πρέπει να καθάρει τη συνείδησή του από δισταγμούς, οι οποίοι θα φανερώνουν μία αδυναμία που δε θα ταιριάζει στον άνθρωπο του μέλλοντος, τον «μετα-άνθρωπο».

Από αυτό το σημείο μέχρι το σημείο η τεχνολογία να γίνει όργανο στα χέρια των ισχυρών η απόσταση είναι πολύ μικρή και τα όρια δυσδιάκριτα. Κανείς δεν θα μπορεί να αισθάνεται άνετα όταν κάποιος έχουν τα κλειδιά της ευγονικής, του εγκεφάλου, της φυσιολογίας και της ευφυΐας του ανθρώπου. Για πόσο επικίνδυνες είναι αυτές οι καταστάσεις αρκεί να σκεφτούμε πόσο μεγάλη ισχύ θα κατέχει αυτός που θα ελέγχει τη διάχυση των πληροφοριών. Αυτός που θα ελέγχει -ήδη γίνεται από την εποχή μας- τη μαζική ενημέρωση. Τι ισχύ θα κατέχει αυτός που θα έχει τη δυνατότητα να μεταγράφει πληροφορίες στο DNA των ανθρώπων και να αλλοιώνει, κατά το δοκούν προφανώς, τα εγγενή δεδομένα τους.

Μπορούμε να αποδεχθούμε και να ενισχύσουμε τη λογική της φυσικής επιλογής στον άνθρωπο;

Μπορούμε να δεχθούμε ότι πρέπει να συναινέσουμε στην επιβίωση των ισχυρότερων και ικανότερων;

Μπορούμε να παραμερίσουμε τους ασθενείς, τους αδύνατους, τους ανάπηρους, τους διανοητικά διαφορετικούς;

Χρειάζεται τελικά να γίνουμε «μετα-άνθρωποι» ή όχι;

Ας προσπαθήσουμε, λοιπόν, να δώσουμε απάντηση σε αυτά τα εύλογα ερωτήματα μέσα από το πρίσμα της ορθόδοξης ανθρωπολογίας, η οποία αποδίδει μεγάλη αξία στον άνθρωπο και τον χαρακτηρίζει, μεταξύ άλλων «μικρό κόσμο», δηλαδή ένα μικρό στολίδι, ένα πλάσμα που, αν και είναι μικρό σε διαστάσεις και σε σωματική ρώμη, με περιορισμένη αντοχή στις αντίξοες περιβαλλοντικές συνθήκες, συμπυκνώνει όλη τη σοφία, με την οποία ο Δημιουργός έπλασε τον κόσμο.⁵

3. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Τα πρώτα στοιχεία της ορθόδοξης ανθρωπολογίας τα εντοπίζουμε ήδη από την αρχή της Αγίας Γραφής. Στον 26^ο στίχο του 1^{ου} κεφαλαίου του πρώτου βιβλίου της Αγίας Γραφής, τη Γένεση, αναφέρονται οι προϋποθέσεις της δημιουργίας του ανθρώπου: «καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς· ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν». Από τη μελέτη του χωρίου αυτού διαπιστώνουμε ότι στον άνθρωπο, ήδη από τη στιγμή της δημιουργίας του, εντοπίζονται δύο σημαντικά στοιχεία διαφορετικά μεταξύ τους. Το πρώτο είναι το «κατ' εἰκόνα» και το δεύτερο το «καθ' ὁμοίωσιν». Ας δούμε, όμως, σε λίγες γραμμές τι σημαίνει το κάθε ένα από αυτά.

Σύμφωνα με τον παραπάνω στίχο κάθε άνθρωπος έχει πλαστεί ως εικόνα του Θεού. Όταν το ιερό κείμενο αναφέρεται στον άνθρωπο ως εικόνα του Θεού σε καμία περίπτωση δε εννοεί κάποια εξωτερικά χαρακτηριστικά, τα οποία θα τον έκαναν ξεχωριστό και ικανό να επιβληθεί στην υπόλοιπη δημιουργία. Τα στοιχεία της εικόνας του Θεού είναι η δυνατότητα να επιλέγει ελεύθερα να διατηρεί σχέση με το Θεό και το συνάνθρωπό του. Για να το πετύχει αυτό οφείλει να κάνει ορθή χρήση του αυτεξουσίου του και να λειτουργεί βάσει της αγάπης και όχι βάσει της όποιας ιδιοτέλειας. Η έννοια του αυτεξουσίου διακρίνει τον άνθρωπο από τον λοιπό κόσμο και του δίνει ένα σημαντικό προβάδισμα έναντι της άλογης δημιουργίας. Σε δεύτερο στάδιο, η ορθή χρήση της των στοιχείων της εικόνας του Θεού οδηγεί τον άνθρωπο στο επιθυμητό αποτέλεσμα που είναι η ομοίωση με Αυτόν. Την ομοίωση κατά την παραδείσια περίοδο πρέπει να την κατανοήσουμε ως διατήρηση της σχέσης με το Θεό, μίας σχέσης που ζωογονούσε τον κτιστό άνθρωπο και

⁵ Πρβλ. Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Β', σελ. 356.

του προσέφερε την αιωνιότητα, ενώ μετά την πτώση, πρέπει να την προσεγγίσουμε ως προσπάθεια για την αποκατάσταση της επικοινωνίας του ανθρώπου με το Θεό και τη θεμελίωση αυτής της σχέσεως στην αγάπη, η οποία, ως χαρακτηριστικό, περιγράφει κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο το Θεό. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι τα στοιχεία της εικόνας του Θεού τα έχει ο κάθε άνθρωπος -ανεξάρτητα από την ηθική του ποιότητα- λόγω της ιδιαίτερης δημιουργίας του, ενώ την ομοίωση με Αυτόν -η οποία υπάρχει σε όλους τους ανθρώπους ως δυνατότητα, αλλά δεν αξιοποιείται από όλους- την κατορθώνει με την προαίρεσή του, δηλαδή με τον προσωπικό αγώνα και την προσπάθεια να αγαπήσει τον έτερο, τον πλησίον, ο οποίος παραμένει το κριτήριο της σωτηρίας.⁶

Χαρακτηριστικό της διάσπασης που ακολούθησε την πτώση είναι το γεγονός ότι κατά την περίοδο που ο άνθρωπος ζούσε στον Παράδεισο, υπήρχε μία τέλεια ενότητα, όχι μόνο με το Θεό, αλλά και ανάμεσα στους ανθρώπους. Απόδειξη αυτής της ενότητας είναι το γεγονός ότι εκείνη την περίοδο δεν είχαν εμφανιστεί ακόμη τα χαρακτηριστικά των δύο φύλων, τα οποία, όπως τα γνωρίζουμε σήμερα, αποτελούν μία ένδειξη σχισίματος, διάσπασης.⁷ Οι δερμάτινοι χιτώνες, όπως φαίνεται και από τη διήγηση της Γενέσεως, προστέθηκαν στον άνθρωπο μετά την πτώση και δεν αποτελούν φυσικό, δομικό στοιχείο της δημιουργίας του.⁸ Οι δερμάτινοι χιτώνες κατά τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης εκφράζουν τη νεκρότητα, την οποία ενδύθηκε ο άνθρωπος ως δεύτερη φύση του μετά την πτώση. Όπως σημειώνει στο έργο του Περί Παρθενίας «δέρμασι νεκροῖς περικαλύπτεται»⁹ και δεσμεύει τη ζωή μέσα σε ένδυμα θανάτου και φθοράς¹⁰. Αποτελούν τα στοιχεία της βιολογικής ζωής όπως την γνωρίζουμε στον κόσμο μας,¹¹ το δε μυστήριο του γάμου αποτελεί μία προσπάθεια αντιστροφής αυτής της πορείας μοναξιάς του μεταπτωτικού ανθρώπου και της σύναψης κοινωνίας αγάπης ανάμεσα σε άτομα διαφορετικού φύλου με σκοπό να αποκατασταθεί η πρότερη επικοινωνία.

⁶ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α', σελ. 312: «Τὸ μὲν, τῇ κτίσει ἔχομεν· τὸ δε, ἐκ προαιρέσεως κατορθοῦμεν. Ἐν τῇ πρώτῃ κατασκευῇ συνυπάρχει ἡμῖν τὸ κατ' εἰκόνα γεγενῆσθαι Θεοῦ· ἐκ προαιρέσεως ἡμῖν κατορθοῦται τὸ καθ' ὁμοίωσιν εἶναι Θεοῦ».

⁷ S. Rose, Genesis: 151.

⁸ Π. Νέλλα, Ζῶν θεοῦμενον: 47.

⁹ PG 46.12.376A. Πρβλ Π. Νέλλα, Ζῶν θεοῦμενον: 49.

¹⁰ «Ἐν θανάτῳ ζωῇ», Γρηγορίου Νύσσης, Ἐξήγησις Ἄσματος Ἀσμάτων. 12, PG 44.1021D.

¹¹ Π. Νέλλα, Ζῶν θεοῦμενον: 51-52.

Στον 7^ο στίχο του 2^{ου} κεφαλαίου έχουμε και άλλα, πολύ σημαντικά στοιχεία για να ορίσουμε την ορθόδοξη ανθρωπολογία. Για την ακρίβεια, σε αυτόν τον στίχο περιλαμβάνονται όλα όσα είναι αναγκαία για να κατανοήσουμε την ιδιαιτερότητα της δημιουργίας του ανθρώπου.¹² Διαβάζουμε, λοιπόν: «καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν». Το χωρίο αυτό μας προσφέρει δύο βασικότερα στοιχεία για μία ορθόδοξη κατανόηση του ανθρώπου:

1) *Εἶναι θνητός*. Η ύλη από την οποία κατασκευάστηκε προέρχεται από την ίδια κτιστή και, κατά συνέπεια, φθαρτή ύλη με την οποία κατασκευάστηκε ολόκληρο το σύμπαν.

2) *Ο Θεός του πρόσφερε την πνοή Του*, η οποία τον ζωοποιεί. Η πνοή ζωής του δίνει τη δυνατότητα να απολαμβάνει κάποιες σημαντικές επιπλέον δυνατότητες από την υπόλοιπη δημιουργία.

Με πολύ απλά λόγια: **μετέχει σε δύο κόσμους**: στον κόσμο της φθαρτότητας, της ύλης που προοπτική της έχει το θάνατο, και στον κόσμο της αφθαρσίας, ο οποίος ζει μέσα στην αιωνιότητα της χάριτος του Θεού.¹³ Το λεπτό σημείο στην πορεία του ανθρώπου είναι ότι όσο παρέμενε συνδεδεμένος με την πηγή της ζωής και της αθανασίας, το Θεό, δεν είχε γνωρίσει τις συνέπειες της φθοράς. Μόλις, μετά από δική του επιλογή, απομακρύνθηκε από κοντά Του, τότε τα πάντα άλλαξαν, έγιναν σκληρά, ξένα, βίαια, προκαλούσαν και προκαλούν το θάνατο.

«Τοῦτο δὴ βουλευθεὶς ὁ τεχνίτης ἐπιδείξασθαι Λόγος, καὶ ζῶον ἔν ἐξ ἀμφοτέρων, ἀοράτου τε λέγω καὶ ὀρατῆς φύσεως, δημιουργεῖ τὸν ἄνθρωπον· καὶ παρὰ μὲν τῆς ὑλης λαβὼν τὸ σῶμα ἤδη προϋποστάσης, παρ' ἑαυτοῦ δὲ πνοὴν ἐνθεὶς . . . οἷόν τινα κόσμον ἕτερον ἐν μικρῷ μέγαν ἐπὶ γῆς ἴστησιν, ἄγγελον ἄλλον, προσκυνητὴν μικτόν, ἐπόπτην τῆς ὀρατῆς κτίσεως, μύστην τῆς νοουμένης, βασιλέα τῶν ἐπὶ γῆς, βασιλευόμενον ἄνωθεν . . . ζῶον ἐνταῦθα οἰκονομούμενον καὶ ἀλλαχοῦ μεθιστάμενον, καὶ πέρας τοῦ μυστηρίου, τῇ πρὸς Θεοῦ νεύσει θεούμενον».¹⁴ Σε αυτό το χωρίο ο ἅγιος Γρηγόριος Νύσσης παρουσιάζει όλα τα στοιχεία της ορθόδοξης ανθρωπολογίας. Αρχικά προβάλλεται η μικτή δημιουργία του ανθρώπου, η οποία του προσφέρει εντελώς διαφορετικές προοπτικές από την υπόλοιπη φύση. Μπορεί η ύλη κατασκευής του να είναι η «προϋποστάσα», αυτή που υπήρχε ήδη από τη δημιουργία των άλλων όντων, αλλά η ολοκλήρωση της δημιουργίας

¹² S. Rose, Genesis: 158.

¹³ Πρβλ. S. Rose, Genesis: 154.

¹⁴ Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος 45, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, 7, PG 36.632 AB. Πρβλ Π. Νέλλα, Ζῶον θεούμενον: 29.

του με την ένθεση της «ἐαυτοῦ πνοῆς» είναι που τον κάνει διαφορετικό, ανώτερο, πληρέστερο από τα άλλα δημιουργήματα. Στο σημείο αυτό της μικτής κατασκευής πρέπει να εντοπίσουμε την ιδιαίτερη αξία του ανθρώπου, ο οποίος είναι και αυτός ένας από τους ζωντανούς οργανισμούς που έπλασε ο Θεός, είναι ένα «ζῶον», αλλά ένα «ζῶον» «θεούμενον». Ένα «ζῶον» με προοπτική θεώσεως και αιωνιότητας. Με αυτόν τον θαυμαστό τρόπο ο Θεός έφτιαξε ένα μικρό δημιούργημα με μεγάλες προοπτικές. Περιέλαβε σε ένα μικρό σώμα, μέγιστες δυνατότητες, οι οποίες τον κάνουν να μοιάζει με τους αγγέλους. Κατά τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης είναι επότης της ορατής κτίσεως, δηλαδή έχει πλήρη και απόλυτη εξουσία, όχι για να καταστρέψει, αλλά για να αυξήσει, να καλλιεργήσει και να πολλαπλασιάσει με αγάπη και σεβασμό. Από την άλλη, είναι μνημένος στα ουράνια μυστικά της νοητής πραγματικότητας, χάρη στην κοινωνία με το Θεό και δημιουργό του. Και εδώ τον φροντίζει, συνεχίζει ο άγιος, αλλά και αλλού τον τοποθετεί, ώστε να οδηγηθεί τελικά στη θέωση και να μεταβληθεί από απλό «ζῶον», δηλαδή ζωντανός οργανισμός σε «ζῶον θεούμενον», δηλαδή ζωντανός οργανισμός με προοπτική θεώσεως και αιωνιότητος. Με την πνοή ζωής, η υλική κτίση απέκτησε μορφή και δομή κατ' εικόνα του Θεού. Η ζωή έγινε πάνω στη γη ενσυνείδητη, ελεύθερη και προσωπική. Έξω από το Χριστό η ανθρώπινη ύπαρξη ως βιολογικές διεργασίες, ενώσεις και αντιδράσεις, δεν έχει ούτε «είδος» ούτε «όνομα». Είναι άμορφη «ύλη» χωρίς συγκεκριμένο προσανατολισμό. Σε αυτό το σημείο έρχεται η πνοή ζωής, η οποία τον ζωογονεί και του στρέφει προς το Θεό με συνείδηση της επικοινωνίας μαζί Του, η ακόμη και το βάπτισμα, το οποίο αποτελεί για τον άνθρωπο ένα οντολογικό γεγονός, καθώς αναπλάττει και ολοκληρώνει το κτιστό είναι του, αποκαθιστώντας το αρχικό κάλλος του και δίνοντάς του τη δυνατότητα, αν και είναι κτιστός να μετέχει του ακτίστου. Με το μυστήριο δε του Χρίσματος, το Πανάγιο πνεύμα προσφέρεται προσωπικά στον καθένα από εμάς, αποτελώντας την προσωπική μας Πεντηκοστή.¹⁵

Σχετικά με τη σπουδαιότητα και τη μοναδικότητα της δημιουργίας του ανθρώπου ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης, στη δεύτερη ομιλία του στο «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον», σημειώνει και τα εξής: «Ἐγένου ἵνα Θεὸν βλέπῃς, οὐχ ἵνα ἐπὶ γῆν σύρηταί σου ἡ ζωὴ, οὐχ ἵνα τὴν κτηνώδη ἔχῃς ἀπόλαυσιν, ἀλλ' ἵνα τὴν οὐράνιον ἐπιτελῆς πολιτείαν» τονίζοντας ακριβώς το ότι ο άνθρωπος αποτελεί ένα δημιούργημα αποτελούμενο από φθαρτά υλικά, αλλά με σκοπό που υπερβαίνει κατά πολύ τα όρια

¹⁵ Π. Νέλλα, Ζῶον θεούμενον: 32, 134, 138-139.

και τα δεδομένα της φθοράς, καθώς έχει όλες τις προϋποθέσεις για να κατορθώσει τη δημιουργία σχέσης κοινωνίας και συνδέσμου με το Θεό.¹⁶ Η προοπτική του δεν είναι αυτή του θανάτου, το να σέρνεται πάνω στη γη και να απολαμβάνει γήινες, φθαρτές και κτηνώδεις απολαύσεις, αλλά να επιτελεί την ουράνια πολιτεία. Να μετέχει, κατά το δυνατό, με αξιωσύνη στην ουράνια πολιτεία, γενόμενος συνόμιλος και συγκάτοικος του Θεού στον Παράδεισο. Να αξιοποιήσει το μπόλιασμά του με την πνοή της θείκης αγάπης και να γίνει κάτοχος ουρανίων αγαθών.

Συνοψίζοντας, μπορούμε να εντοπίσουμε τα βασικά στοιχεία της ορθόδοξης ανθρωπολογίας:

- 1) Ο άνθρωπος είναι δημιούργημα του Θεού.
- 2) Κάθε άνθρωπος είναι πλασμένος κατά την εικόνα του Θεού.
- 3) Είναι φθαρτός, αλλά μετέχει και στον κόσμο της αφθαρσίας, καθώς ο Θεός τον προίκισε με το αυτεξούσιο.
- 4) Ο άνθρωπος είναι πλασμένος με διαφορετικό τρόπο από όλη την υπόλοιπη δημιουργία.
- 5) Αν προσπαθήσει θα ομοιάσει στο Θεό, δηλ. θα γίνει κατά χάριν Θεός.
- 6) Η αξία του ανθρώπου δεν κρίνεται από τα σωματομετρικά ή βιολογικά χαρακτηριστικά, αλλά από τη σχέση με την πηγή της ζωής και της αγάπης που είναι ο Θεός.

4. ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

Πολύ σημαντική για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπίζουμε το συνάνθρωπο είναι η διαπίστωση ότι το να επιλέξουμε και να υιοθετήσουμε μία συγκεκριμένη ανθρωπολογία μας οδηγεί έχει πολλές και σημαντικές προεκτάσεις στην καθημερινή ζωή μας, καθώς μας οδηγεί σε μία συγκεκριμένη στάση απέναντι στον συνάνθρωπο. Αν για παράδειγμα η ανθρωπολογία την οποία ασπαζόμαστε υποστηρίζει ότι ο άλλος, μέσα από κάποιες προϋποθέσεις, μπορεί να είναι υπάνθρωπος, έτσι θα τον αντιμετωπίσουμε. Αν η ανθρωπολογία που πρεσβεύουμε δέχεται ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, παιδιά του Θεού, πώς μπορούμε να θεωρήσουμε τον ένα ή τον άλλο, κατώτερο ή υπάνθρωπο;¹⁷

¹⁶ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Β', σελ. 356.

¹⁷ S. Rose, Genesis: 67.

Σε αυτό το σημείο πρέπει να προσέξουμε πολύ πως θα χειριστούμε τις διαπιστώσεις του Δαρβίνου για τη φυσική επιλογή των ειδών ή πως προχωρώντας με επικίνδυνες γενικεύσεις (π.χ. εξωτερικές ομοιότητες οδηγούν σε γενικότερες ομοιότητες) και αντιεπιστημονικά λογικά άλματα (π.χ. εισαγωγή της τύχης ως συνδετικής ύλης ανάμεσα στα υπάρχοντα επιστημονικά κενά) θα υποστηρίξουμε την καταγωγή του ανθρώπου από άλλα πρωτεύοντα. Αν αποδεχθούμε αυτού του είδους τις διαπιστώσεις αυτομάτως καλλιεργούμε, και για τους εαυτούς μας, την αντίληψη ότι είμαστε κτήνη ή απόγονοι κτηνών, οι οποίοι πρέπει να εκπαιδευτούν¹⁸. Αυτές οι θεωρητικές προϋποθέσεις μας αποκόπτουν από την ελπίδα που δημιουργεί η αναφορά μας στο Θεό και η σύναψη σχέσεων με Αυτόν.

Ο π. Σεραφείμ Ρόουζ μας μεταφέρει μία σχετική ρήση του σάρετς Βαρσανούφιου της Όππινα (1845-1913) στην οποία σημειώνονται τα εξής: «Ο Δαρβίνος δημιούργησε ένα σύστημα όπου η ζωή είναι μία πάλη για την ύπαρξη, μία πάλη του ισχυρού ενάντια στον αδύναμο. Πρόκειται για την αρχή μιας κτηνώδους φιλοσοφίας και αυτοί που την αποδέχονται δε θα είχαν ενδοιασμούς να σκοτώσουν, να κακοποιήσουν ή να κλέψουν»¹⁹. Τι μας λέει αυτό το απόσπασμα; Ότι ανάλογα με τον θεωρητικό τρόπο με τον οποίο θα προσεγγίσουμε τον άνθρωπο αντίστοιχο θα είναι αυτό που θα περιμένουμε από αυτόν: τον θέλουμε ένα έμβιο όν που αγωνίζεται να επιβιώσει και να επιβληθεί ή μία ελεύθερη ύπαρξη που επιβιώνει και κοινωνεί επιλέγοντας διαρκώς το αγαθό και τη σύναψη σχέσεων αγάπης με τους γύρω του; Η θεωρία της φυσικής επιλογής μπορεί να λειτουργεί άριστα για την άλογη φύση, αλλά ο άνθρωπος έχει άλλα, διαφορετικά κριτήρια και όρια, καθώς έχει πλαστεί με άλλα δεδομένα και στοχεύει σε άλλες προοπτικές.

Ξεχωριστό ενδιαφέρον παρουσιάζει η γενικότερη στάση του Θεού, της Αγίας Τριάδας, απέναντι στον άνθρωπο. Με έκπληξη διαβάζουμε στη Γένεση (1:26) ότι ο παντοδύναμος Θεός συσκέφθηκε πριν από τη δημιουργία του ανθρώπου. Μας αποκαλύπτεται ότι της δημιουργίας του ανθρώπου, κατά κάποιον τρόπο, προηγήθηκε μία ενδοτριαδική διαβούλευση: «ποιήσωμεν ἄνθρωπον». Η φράση αυτή έχει καταγραφεί σε υποτακτική έγκλιση και θα μπορούσε να αποδοθεί με μία έννοια προτροπής: «ας κάνουμε», «να κάνουμε», και όχι ως μία μία προειλημμένη απόφαση του τύπου «θα κάνουμε». Ο τρόπος με τον οποίο

¹⁸ S. Rose, Genesis: 67.

¹⁹ S. Rose, Genesis: 68.

παρουσιάζεται δηλώνει ότι ο άνθρωπος είναι καρπός της αγάπης του Θεού και ως τέτοιος πρέπει να πορεύεται στη ζωή του.²⁰ Χαρακτηριστική είναι η παρατήρηση του αγ. Γρηγορίου Νύσσης στο χωρίο αυτό καθώς σημειώνει ότι «τῆς κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου βουλή προηγεῖται»²¹, τονίζοντας τη βούληση της Αγίας Τριάδας για την κατασκευή του ανθρώπου και την αγάπη με την οποία τον περιέβαλε και τον περιβάλλει μέχρι την εποχή μας.

Αυτές οι προϋποθέσεις δηλώνουν ότι η σχέση του ανθρώπου με το Θεό είναι στενότερη και βαθιά. Παρά ταύτα δεν πρέπει να υποπέσουμε στο σφάλμα να εκλάβουμε την ανθρώπινη ψυχή ως κομμάτι του Θεού.²² Η ουσία της υπάρξεως του Θεού είναι άγνωστη, απρόσιτη και έτσι παραμένει ακόμη και μετά τη δημιουργία και το «ἐνεφύσησεν». Ο Θεός με το «ἐνεφύσησεν» προσφέρει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να επικοινωνεί μαζί Του και όχι και γίνει κατ' ουσίαν Θεός. Με την πνοή ζωής, που έλαβε κατά τη στιγμή της δημιουργίας του, έχει τη δυνατότητα να αγιάζεται από αυτή ακριβώς την επικοινωνία.

Η περιγραφή του στίχου 2:7 της Γενέσεως είναι πολύ σημαντική, καθώς δεν οδηγεί σε μία εικόνα της χρονολογικής εξελίξεως της δημιουργίας του ανθρώπου (δηλαδή πρώτα έκανε αυτό, έπειτα το άλλο και τα λοιπά), αλλά παραθέτει μία μάλλον *οντολογική* περιγραφή της. Αναλύει μεθοδολογικά τη διαδικασία της δημιουργίας σε δύο διαφορετικά κομμάτια, ώστε να γίνει σαφές στον άνθρωπο ότι τα συστατικά του είναι δύο: φθαρτή ύλη και θεϊκή πνοή ζωής. Κατ' επέκταση, το τελικό συμπέρασμα αυτού του στίχου δεν είναι ότι ο Θεός αρχικά δημιούργησε τον άνθρωπο ως ένα από τα άλογα όντα και στη συνέχεια του προσέφερε την πνοή ζωής, αλλά ότι το πλάσμα Του εξ αρχής αποτελεί μία ενότητα *ψυχής* και *σώματος* και ότι χάρη σε αυτή την ενότητα έχει τη δυνατότητα να επικοινωνεί με το Θεό και να Τον αποκαλεί Πατέρα,²³ παρά το γεγονός ότι Εκείνος είναι άκτιστος και το δημιούργημα κτιστό.

Από τα όσα είπαμε παραπάνω φρονούμε ότι διαφαίνεται πλέον το σημείο στο οποίο έγκειται το μεγαλείο και η σπουδαιότητα του ανθρώπου: «οὐκ ἐν τῇ πρὸς τὸν κτιστὸν κόσμον ὁμοιότητι, ἀλλ' ἐν τῷ κατ' εἰκόνα γενέσθαι τῆς τοῦ Κτίσαντος φύσεως».²⁴ Η αξία μας δεν εντοπίζεται στην ομοιότητα που έχουμε προς τον κτιστό κόσμο και στις συνακόλουθες δυνατότητες που πηγάζουν από αυτή τη διάσταση, αλλά

²⁰ S. Rose, Genesis: 145, πρβλ. Μ. Βασιλείου, On the origin of the Man 1:3-4.

²¹ Γρηγορίου Νύσσης, Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 3.1.5-6, σελ. 52.

²² S. Rose, Genesis: 161.

²³ S. Rose, Genesis: 161.

²⁴ Γρηγορίου Νύσσης, Περί κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 16.2, σελ. 136-138.

στο ότι είμαστε πλασμένοι κατ' εικόνα Θεού φέροντας την πνοή ζωής με την οποία μας προίκισε. Για το λόγο αυτό παρατηρήσεις και υποθέσεις για πιθανή καταγωγή μας από κάποιο ζώο, π.χ. τον πίθηκο, είναι προβληματικές όχι μόνο διότι μειώνουν την αξία του ανθρώπου ως ξεχωριστού και μοναδικού δημιουργήματος, αλλά επιπλέον διότι τον αδικούν και αλλοιώνουν την πραγματικότητα. Αυτοί που καταφεύγουν σε παρόμοιες προσπάθειες για να ερμηνευθεί η ιδιαίτερη αξία του ανθρώπου παρακάμπτουν πλήρως την πραγματικότητα της πνοής ζωής, όπως αυτή περιγράφεται στην Παλαιά Διαθήκη και αποτελεί διδασκαλία της Εκκλησίας προσεγγίζοντας τον άνθρωπο απλώς και μόνο ως μία βιολογική ύπαρξη χωρίς περαιτέρω δυνατότητες και προοπτικές. Αυτού του είδους οι υποθέσεις προσπαθούν να τον περιορίσουν σε μία απλή βιολογική μονάδα, η οποία γεννιέται, αναπτύσσεται, εξελίσσεται και τελικά φθίνει, χωρίς προοπτική θεώσεως και χωρίς ελπίδα σωτηρίας. Η πραγματικότητα όμως είναι διαφορετική. Ο Θεός «παντός αγαθοῦ μέτοχον τὴν ἀνθρώπινην φύσιν ἐποίησεν»²⁵. Η ανθρώπινη φύση έχει το μοναδικό προνόμιο να μετέχει σε κάθε αγαθό που υπάρχει στον κόσμο λόγω του ιδιαίτερου τρόπου δημιουργίας της και της στενής σχέσης που, κατά συνέπεια, έχει με το Θεό. Όταν ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης τονίζει ότι ο άνθρωπος μετέχει σε κάθε αγαθό δεν εστιάζει το ενδιαφέρον του ούτε στην ευφυΐα ούτε στη σωματικές δεξιότητες ούτε στην ικανότητα να οργανώνει λογικά και να μεταφέρει τις σκέψεις και τα τεχνολογικά επιτεύγματά του. Όλα αυτά είναι σημαντικά και σπουδαία, αλλά η ιδιαιτερότητα του ανθρώπου έναντι της λοιπής κτίσεως είναι η δυνατότητα της θεώσεως. Αυτό είναι το αγαθό στο οποίο μετέχει ο άνθρωπος και το οποίο αποτελεί τη δόξα και τη μοναδικότητά του.

Το μεγαλείο του ανθρώπου, επιπροσθέτως, βρίσκεται στον προορισμό του, ο οποίος είναι συνέπεια της διαφορετικής δημιουργίας του.²⁶ Αυτό το μεγαλείο διαπιστώνεται, πέραν των άλλων, και από την εντολή που έλαβε από το Θεό να εξουσιάζει την υπόλοιπη κτίση και να την αξιοποιεί προς όφελός του. Ο Θεός τοποθέτησε τον άνθρωπο στον παράδεισο με την εντολή «ἐργάζεσθαι αὐτὸν καὶ φυλάσσειν» (Γεν. 2:15). Η κυριαρχία του ανθρώπου στην άλογη κτίση διαπιστώνεται και από το γεγονός ότι ο Αδάμ «ἐκάλεσεν ὀνόματα πᾶσιν τοῖς κτήνεσιν καὶ πᾶσι τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ πᾶσι τοῖς θηρίοις τοῦ ἀγροῦ» (Γεν. 2:20) κατά τη συνήθεια της εποχής, σύμφωνα με την οποία, αυτός που κυριαρχούσε σε κάποιον άλλο είχε την εξουσία να δηλώσει αυτή την επιβολή

²⁵ Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 16.10.18-19, σελ. 144.

²⁶ Π. Νέλλα, Ζῶν θεούμενον: 29.

αλλάζοντας το όνομά του, δηλώνοντας με αυτή την πράξη του την αλλαγή κατάστασης και την αλλοίωση της προσωπικότητας του εξουσιαζόμενου. Στηριγμένος σε αυτά τα χωρία της Παλαιάς Διαθήκης ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης σημειώνει τα εξής: «ἄρχων τοίνυν ἐκτίσθης ἄρχων παθῶν, ἄρχων θηρίων, ἄρχων ἐρπετῶν, ἄρχων πτηνῶν».²⁷ Με αυτή του την παρατήρηση επεκτείνει τις δυνατότητες του ανθρώπου οδηγώντας τον αναγνώστη του βιβλικού κειμένου σε μία ευρύτερη, πληρέστερη κατανόησή του. Ο άνθρωπος, λόγω της μοναδικής σχέσης του με το Θεό, ανέλαβε την υποχρέωση να είναι άρχοντας όχι μόνο στην άλογη κτίση, αλλά πρώτα στα πάθη του. Για το λόγο αυτό θα πρέπει να τιθασεύσει όλα όσα τον απομακρύνουν από το συνάνθρωπο και τον απομονώνουν σε μία εγωιστική αυτάρκεια. Η πρώτη αρχοντική εξουσία που κατέχει ο άνθρωπος είναι επάνω στα πάθη και στις ορμές του. Ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης τοποθετεί τα πάθη πρώτα από όλα πάνω στα οποία πρέπει να κυριαρχήσει ο άνθρωπος. Το σημαντικό δεν είναι να μπορέσει να νικήσει τους εχθρούς που προέρχονται από την άλογη άγρια φύση, αλλά να κατορθώσει να ξεπεράσει τον εγωισμό και την κακία του που τον κρατούν εγκλωβισμένο στην ατομική μοναξιά του. Ο αγώνας αυτός του ανθρώπου είναι μία πνευματική απαίτηση η οποία δεν μπορεί να ισχύσει για καμία άλλη μορφή ζωής. Η άλογη φύση δεν μπορεί να χαρακτηριστεί καλή ή κακή, ανάλογα με τις επιλογές της, καθώς δεν έχει τις προϋποθέσεις για να κριθεί. Ένα ζώο δεν θα το χαρακτηρίσεις καλό όταν φροντίζει τα παιδιά του ούτε κακό όταν κάποια στιγμή τα τρώει ή τα εγκαταλείπει. Το ζώο λειτουργεί βασισμένο στο ένστικτο και όχι στην αγάπη. Το ζώο δεν έχει συνείδηση του προορισμού του και δεν γνωρίζει ότι θα πεθάνει. Ο άνθρωπος αντιθέτως, έχει άλλη διαφορετική αφετηρία, μία αφετηρία που αποτελεί τη δόξα του, η οποία υπερβαίνει τις προοπτικές που του αποδίδουν οι θιασώτες της «μετα-ανθρώπινης» μετεξέλιξης.

Με τέτοιες προϋποθέσεις ξεκίνησε, λοιπόν, ο άνθρωπος την πορεία του στον κόσμο μας, στη δημιουργία του Θεού, στον Παράδεισο. Ήταν πλασμένος κατ' εικόνα του Θεού προικισμένος με όλα τα εχέγγυα για να φθάσει στην ομοίωση. Μάλιστα, όσο βρισκόταν στον Παράδεισο, η σχέση του με το Θεό ήταν στενή, άμεση και ζωντανή, διατηρώντας τον συνδεδεμένο με την ίδια την πηγή της ζωής. «Ἔτερον μὲν τι τὸ κατ' εἰκόνα γενόμενον, ἕτερον δὲ τὸ νῦν ἐν ταλαιπωρία δεικνύμενον».²⁸ Ἄλλο

²⁷ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α', σελ. 322.

²⁸ Γρηγορίου Νύσσης, Περὶ κατασκευῆς τοῦ ἀνθρώπου, 16.7.1-5, σελ. 140-142.

αυτό που έπλασε ο Θεός, ως εικόνα Του και άλλο αυτό που αντικρύζουμε σήμερα στην εκ-πτώσή του. Η εικόνα του ανθρώπου μετά τη δημιουργία μεν πριν την πτώση και την έξοδο από τον Παράδεισο δε και μετά από την πτώση είναι εντελώς διαφορετικές. Σήμερα, η εικόνα του ανθρώπου είναι η εικόνα ενός ταλαιπωρημένου πλάσματος που ψάχνει το δρόμο του, μέσα στην ταλαιπωρία του κόσμου μας. Αυτή την παρεφθαρμένη εικόνα έχουμε για το σύγχρονο άνθρωπο και μέσα σε αυτό το πλαίσιο έχει αναπτυχθεί το αίτημα για μετεξέλιξη του, για βελτίωση και ενδυνάμωσή του. Ποιες, όμως, είναι οι πραγματικές προοπτικές του ανθρώπου και τι χρειάζεται ο άνθρωπος για να ευτυχίσει; Νέες δυνατότητες ή σωστή αξιοποίηση όσων έλαβε κατά την κτίση του;

5. ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

Ήδη αναφερθήκαμε στις προοπτικές του ανθρώπου σύμφωνα με την ορθόδοξη ανθρωπολογία. Ας δούμε όμως, κάπως αναλυτικότερα, κάποια σημεία. Στην ορθόδοξη παράδοση είναι απολύτως σαφές ότι ο άνθρωπος προορίζεται να βρεθεί, ή καλύτερα να επανέλθει, σε ενότητα με το Θεό. Αυτό φρονούμε αποτελεί και την κατ' εξοχή προοπτική του. Στηριγμένος στην, κατ' εικόνα Θεού, δημιουργία του έχει ως κύριο στόχο του να οδηγηθεί στη θέωση, δηλαδή στη σύναψη κοινωνίας αγάπης με τον άκτιστο και αδημιούργητο Θεό.

Εύλογα μπορεί να αναρωτηθεί κάποιος: «Μα είναι δυνατόν να υπάρξει κάτι υψηλότερο και σημαντικότερο από αυτό; Ποιο επίτευγμα είναι σπουδαιότερο από αυτή την προοπτική; Τι μπορεί να έχει μεγαλύτερη αξία στη ζωή ενός θνητού όντος από το να μπολιαστεί με την αθανασία νικώντας έτσι τη φθορά και το θάνατο;»

Η απάντηση μάλλον είναι απλή και αρνητική: κανένα! Σκοπός του ανθρώπου ήταν είναι και θα παραμείνει η θέωση. Τα προβλήματα ξεκινούν από τη στιγμή που χάνουμε το στόχο και τον προσανατολισμό μας και από τη στιγμή που απαρνούμαστε αυτή την προοπτική, η οποία αποτελεί ένα σημαντικό προνόμιο του είδους μας. Ένα προνόμιο που έχουμε κατ' αποκλειστικότητα ως άνθρωποι. Σε ολόκληρη την κτίση, μόνο εμείς έχουμε τη δυνατότητα να ενωθούμε με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος και να μεταμορφώσουμε την ύπαρξή μας, ανακαινίζοντας και αφθαρτοποιώντας την.

Όπως διαπιστώσαμε λίγο παραπάνω ο άνθρωπος, αν και τοποθετήθηκε άρχοντας της φύσεως, απέρριψε αυτό το προνόμιο με το

να γίνει δούλος της αμαρτίας και των παθών του, με το να αναζητήσει τη σωτηρία σε άλλες ατραπούς στηριγμένος σε δυνάμεις που αποδείχθηκαν τόσο επικίνδυνες, όσο και αφερέγγυες. Το παρήγορο είναι ωστόσο ότι, ακόμη και μετά την πτώση, παραμένει εικόνα του Θεού και μετά τη Σάρκωση του Υιού και Λόγου του Θεού, επανευρίσκει την απολύτως πραγματική και εφικτή δυνατότητά του να άρχει επάνω στην άλογη κτίση.²⁹ Προς αυτή την προοπτική, πρέπει να στρέψει τις προσπάθειες και να εστιάσει την προσοχή του αν θέλει να υπερβεί τη μιζέρια της γνώσης του εγωισμού του, στην οποία οδηγήθηκε μετά την πτώση και όχι προς την αμφίβολη και επισφαλή γνώση της «μετα-ανθρώπινης» συνεπαφής με τον ηλεκτρονικό υπολογιστή. Η δύναμη του ανθρώπου πηγάζει από τη σχέση του με το Θεό και όχι από τη σχέση του με τη μηχανή. Η τελευταία μπορεί να του προσφέρει διάφορες ενδιαφέρουσες και σημαντικές για την καθημερινότητα διευκολύνσεις, αλλά δεν είναι σε θέση να καλύψει τις πνευματικές του ανάγκες και να απαντήσει στα ερωτήματά του που άπτονται της κατ' εικόνα Θεού δημιουργίας του.

6. ΠΟΙΑ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ «ΜΕΤΑ-ΑΝΘΡΩΠΟΥ;»

Παρακολουθήσαμε λίγο παραπάνω κάποια δεδομένα που σχετίζονται με τη συζήτηση που εδώ και δεκαετίες αναπτύσσεται στο δυτικό κόσμο για την μεταβολή του ανθρώπου σε «μετα-άνθρωπο». Πρόκειται για μία ακόμη ελπίδα των ημερών μας, για μία προσδοκία. Το ενδιαφέρον μας πρέπει να επικεντρωθεί στο τι μπορεί να προσφέρει στο σύγχρονο άνθρωπο αυτή η προοπτική.

Για να έχουμε μία ρεαλιστική απάντηση θα πρέπει να αναζητήσουμε τα προβλήματα που κυριαρχούν στο σύγχρονο κόσμο. Αν εντοπίσουμε αυτά τα προβλήματα και διαπιστώσουμε ότι η ελπίδα του μετα-ανθρώπου μπορεί να τα επιλύσει, τότε η συνεισφορά της θα είναι θετική.

Δίχως αμφιβολία, υπάρχουν πολλά καίρια για την πορεία του σύγχρονου ανθρώπου προβλήματα. Προβλήματα που επηρεάζουν τη ζωή των ανθρώπων σε ολόκληρο τον πλανήτη μας: πείνα, βία, καταπίεση, κοινωνική αδικία, αναλφαβητισμός, στέρηση της ελευθερίας έκφρασης, θρησκευτική καταπίεση και πολλά άλλα. Κάθε άνθρωπος θα μπορούσε να εντοπίσει άλλο πρόβλημα ως το βαρύτερο, το σπουδαιότερο και πλέον καίριο για την πορεία του ανθρώπου. Αποψή μας είναι ότι το κύριο και καίριο πρόβλημα είναι ο φόβος της μοναξιάς

²⁹ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α', σελ. 296.

του θανάτου. Η αδυναμία του σύγχρονου -και όχι μόνο- ανθρώπου να διαχειριστεί τα μετά το τέλος του. Πρόκειται, κατά την εκτίμησή μας για το υπ' αριθμόν ένα πρόβλημα του ανθρώπου, γιατί όλοι οι άνθρωποι θα βρεθούν αντιμέτωποι με αυτό σε κάποια στιγμή της πορείας τους σε τούτο τον κόσμο. Επιπροσθέτως, είναι ένα πρόβλημα το οποίο δεν επιλύεται ούτε από την πρόοδο της τεχνολογίας ούτε από τον πλούτο ούτε από τη διασκέδαση και την αδιαφορία. Μπορεί να κλείνουμε τα μάτια σε ολόκληρο το βίο μας, αλλά το πρόβλημα είναι εκεί και μας περιμένει. Συχνά το προσεγγίζουμε με κλειστά μάτια, και μάλιστα, όσο πιο κοντά του βρίσκονται, κάποιοι από εμάς, τόσο πιο σφιχτά τα σφαιλίζουμε. Μία στάση που σε τίποτα δεν αλλάζει την πραγματικότητα: κάποια στιγμή, αργά ή γρήγορα, θα πεθάνουμε. Πρόκειται για μία διαπίστωση σκληρή, θλιβερή αλλά πέρα ως πέρα αληθινή. Μάλιστα, πολλοί από εμάς, όσο περισσότερο απροετοίμαστοι είμαστε τόσο περισσότερο αρνούμαστε να αντικρίσουμε την προοπτική του θανάτου και να την εντάξουμε στη ζωή μας.

Ένα από τα παράδοξα, λοιπόν, της εποχής μας, τουλάχιστον για το δυτικό κόσμο, είναι ο φόβος να μιλήσουμε, να αναφερθούμε, να συζητήσουμε για το μεγάλο γεγονός του θανάτου. Γι' αυτή την κατάσταση ίσως να φταίει η βία που ζούμε από τα παιδικά μας χρόνια (τηλεόραση, μορφές βίαιης μουσικής, συχνά ατυχήματα στο περιβάλλον μας κ.α.) ή η απώλεια της συνειδήσεως ότι κάποτε θα πεθάνουμε, η οποία ίσως να οφείλεται, τουλάχιστον, επαναλαμβάνω για το δυτικό κόσμο, στην στην άνδρωση του εγωισμού του σύγχρονου ανθρώπου, ο οποίος ζει με την ψευδαίσθηση, η οποία, ουκ ολίγες φορές, καλλιεργείται και προωθείται και από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, αλλά και τους λεγόμενους σύγχρονους πνευματικούς ανθρώπους. Επίσης, διαπιστώνουμε ότι υπάρχει σοβαρή άγνοια του ευαγγελικού λόγου, ο οποίος θέτει και διαχειρίζεται με σοβαρότητα και ακρίβεια αυτά τα θέματα.

Η περιοχή του θανάτου παραμένει *terra incognita* για τους περισσότερους ανθρώπους, οι οποίοι περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά προσπαθούν να προσεγγίσουν το θέμα του θανάτου με την ελπίδα της μετενσάρκωσης και των διαδοχικών γεννήσεων κλείνοντας, στην πραγματικότητα, τα μάτια απέναντι στα προβλήματα που σχετίζονται με αυτή την ανατολική δοξασία, εφησυχάζοντας μπροστά στην προοπτική να αναγεννηθούν ως μία άλλη μορφή ύπαρξης.

Πώς, λοιπόν, πρέπει να προσεγγίσουμε το πρόβλημα του θανάτου;

Τι μπορούμε να αντιτάξουμε, λοιπόν, απέναντι στον φόβο αυτό που δυναστεύει άμεσα ή έμμεσα το σύγχρονο άνθρωπο;

Την προσδοκία του να γίνουμε μετα-άνθρωποι;

Θα μπορούσε να αποδειχθεί ικανή να μας λυτρώσει και να μας προσφέρει μία διαφορετική προοπτική από το επερχόμενο βιολογικό τέλος;

Μπορούμε να στηρίξουμε την ανάγκη να ξεφύγουμε, να παρακάμψουμε ή να απενεργοποιήσουμε το αδιέξοδο του θανάτου με τη διαφαινόμενη ελπίδα κάποιων από εμάς να γίνουν περισσότερο μηχανές και λιγότερο άνθρωποι;

Με την ελπίδα να αμβλύνουμε τα χαρακτηριστικά των φύλων ή να μειώσουμε την απόσταση που μας χωρίζει από τα ζώα; Με την ελπίδα να μας μοιάζει ο γενετικά τροποποιημένος απόγονός μας;

Όσο και αν επιθυμούμε να επιλύσουμε τα βαθύτατα προβλήματά μας που πηγάζουν από την αμαρτία και την αποκοπή από το Θεό με τεχνολογικής υφής επιτεύγματα και ανάλογες προσδοκώμενες λύσεις, αυτό μοιάζει όχι μόνο ανέφικτο, αλλά κυρίως ελλιπές. Είναι θλιβερή διαπίστωση, αλλά μία στενότερη σύνδεση ανθρώπου - μηχανής, μάλλον θα απομακρύνει ακόμη περισσότερο τον έναν άνθρωπο από τον άλλο. Θα τον απομονώσει έτι μάλλον από την κοινωνία, θα του στερήσει τα καθαρά ανθρώπινα χαρακτηριστικά της αγάπης, του σεβασμού, της προσφοράς βοήθειας χωρίς αναμονή ανταμοιβής, και θα τον κλείσει περισσότερο στον εαυτό του. Ο άνθρωπος αποκτώντας δύναμη δεν θα γίνει πιο ανθρώπινος για τον έτερο, για τον άλλο. Αντιθέτως, θα γίνει πιο σκληρός, ανάλγητος και θα κλείνει τα μάτια μπροστά στον πόνο του άλλου, στηριγμένος σε ποικίλα άλλοθι, όπως ο νόμος, το δίκαιο, οι δικές του ανάγκες και άλλα πολλά παρόμοια.

Το επίκεντρο θα μετατοπιστεί ακόμη περισσότερο από τον άνθρωπο στη μηχανή. Η ψευδαίσθηση της ισχύος και της ευελιξίας που θα του προσθέτει η συνεπαφή με τη μηχανή θα τον κάνουν πιο σκληρό και καταπιεστικό. Αν η ελπίδα του ανθρώπου στηριχθεί στην πρόοδο της τεχνολογίας θα επιδεινώσουμε ακόμη περισσότερο τις διακρίσεις, καθώς οι έχοντες θα μπορούν να αυξάνουν τις δυνατότητές τους αγοράζοντας νέες λύσεις και σύγχρονες εφαρμογές, κάτι που θα είναι ανέφικτο για τους άλλους. Είναι σημαντικό να θυμηθούμε, στο σημείο αυτό, ότι ο Θεός έπλασε κάθε άνθρωπο με τα ίδια συστατικά και με τις ίδιες ακριβώς προοπτικές. Αυτό το δεδομένο πλέον αλλάζει. Βαδίζουμε προς έναν κόσμο που ισχυροποιούνται οι ανισότητες και καθιερώνεται η αδικία, ως τρόπος κοινωνικής λειτουργίας.

Δεν είμαι σίγουρος ότι έχω αντιληφθεί πλήρως την έννοια του «μετα-ανθρώπου», όπως αυτή προπαγανδίζεται από τους κήρυκες της, και ποια θα είναι η προσφορά της στον άνθρωπο, αλλά έχω την αίσθηση ότι το κίνητρο της προώθησης της είναι ολοκάθαρα ωφελιμιστικό. Θέλουμε, και όταν γράφουμε «θέλουμε» αναφερόμαστε σε όσους ευαγγελίζονται τον «μετα-άνθρωπο», να αναπτύξουμε μία βελτιωμένη εκδοχή ανθρώπου, ώστε να ικανοποιούμε καλύτερα τις βιοτικές ανάγκες μας, να δώσουμε μεγαλύτερη ώθηση στην ανάπτυξη της επιστήμης, να εξασφαλίσουμε βελτιωμένες συνθήκες καθημερινής ζωής, να πολλαπλασιάσουμε τις δυνατότητές μας. Σημεία πολύ σημαντικά, για τον άνθρωπο και την κοινωνία του, ιδιαίτερα σε μία περίοδο προβλημάτων, όπως αυτή που διανύουμε, αλλά η αξία του ανθρώπου σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να εξαντληθεί σε αυτά.

Η σχετική συζήτηση δεν μπορεί παρά να μας θυμίσει τον πρώτο πειρασμό που αντιμετώπισε ο Χριστός στην έρημο όταν εξήλθε «πειρασθῆναι ὑπὸ τοῦ διαβόλου». Αφού νήστευσε 40 ημέρες δέχθηκε την επίσκεψη του «πειράζοντος», ο οποίος του πρότεινε - αναγνωρίζοντας τη δύναμή Του- να μετατρέψει τις πέτρες σε ψωμιά και έτσι να μπορέσει να θρέψει τα πλήθη των πεινασμένων, οι οποίοι, πλέον, θα Τον ακολουθούσαν σαν άβουλο, αλλά πειθήνιο κοπάδι. Η απάντηση του Χριστού ξεκάθαρη και σαφής: «οὐκ ἔπ' ἄρτω μόνω ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ ῥήματι ἐκπορευομένω διὰ στόματος Θεοῦ» (Ματθ. 4:1-4). Αυτό το περιστατικό που αναλύει αριστοτεχνικά ο Φ. Ντοστογιέφσκι στον μονόλογο του Μεγάλου Ιεροεξεταστή, από το έργο του «Αδελφοί Καραμαζώφ», προσδιορίζει το στίγμα των αναγκών του ανθρώπου: αναμφίβολα ο «άρτος», καθώς έτσι τον έπλασε ο Θεός, αλλά και η θεία χάρη, ώστε να γίνει «θείας φύσεως κοινωνός». Η λογική του «μετα-ανθρώπου» δεν φαίνεται να θεραπεύει και τις δύο αυτές ανάγκες του. Αντιθέτως, επιχειρεί να καλύψει μόνο τις υλικές. Προσπαθεί να τον πείσει ότι η μοναδική ανάγκη του είναι η ύλη και να παραβλέψει όλες τις άλλες. Μπορεί όμως να ζήσει έτσι ο άνθρωπος;

Αυτή η λογική, της απόλυτης κυριαρχίας της ύλης, προσπαθεί να επιβληθεί στον κόσμο μας με την προσδοκία της αναβάθμισης του ανθρώπου, στα πλαίσια της μετάλλαξης του σε «μετα-άνθρωπο». Πρόκειται για μία κατάσταση που επιφανειακά μοιάζει ως πρόοδος αλλά στην πραγματικότητα είναι έκπτωση του ανθρώπου, καθώς χάνει την ελευθερία και τη λογικότητά του, δηλαδή τα σημαντικότερα δώρα του Θεού προς αυτόν, και εκφυλίζεται σε ον που λειτουργεί καθοδηγούμενο

από το ένστικτο.³⁰

Από την άλλη, για να τονίσουμε τη φροντίδα του Θεού για τον άνθρωπο, ακόμη και στις μεταπτωτικές συνθήκες, πρέπει να παρατηρήσουμε ότι οι δερμάτινοι χιτώνες, πέρα από δηλωτικοί της γυμνότητας, της μοναξιάς και της φθοράς, είναι και μία προσφορά του Θεού προς το πλάσμα Του, ώστε αυτό να μπορέσει να επιβιώσει ακόμη και σε αυτές τις συνθήκες θανάτου και έκπτωσης.³¹ Για το λόγο αυτό, η Εκκλησία τιμά, σέβεται και στηρίζει την προσπάθεια του ανθρώπου να αξιοποιήσει τα δεδομένα που του προσέφερε ο Δημιουργός για να επιτύχει την ένωση μαζί Του, ακόμη και μέσα στις υπάρχουσες συνθήκες.

7. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΩΝ ΣΤΟΙΧΕΙΩΝ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ «ΜΕΤΑ-ΑΝΘΡΩΠΟΥ».

Στο σημείο αυτό πρέπει να τεθεί το ερώτημα της θέσης του ανθρώπου στον κόσμο μας και της διακηρυγτούμενης από την ορθόδοξη παράδοση σπουδαιότητάς της. Αν επιζητούμε συγκεκριμένη απάντηση ας διαβάσουμε, ανάμεσα σε πολλά άλλα, τα παρακάτω λόγια του αγίου Γρηγορίου Νύσσης: «Ἀρχικὸν εἶ ζῶον, ἄνθρωπε. Καὶ τί δουλεύεις πάθεσι; Τί σεαυτοῦ ἀξίωμα καταβάλλεις καὶ δούλος γίνῃ τῆς ἀμαρτίας;»³². Να το κλειδί για την εξασφάλιση της πολυπόθητης κυριαρχίας στον κόσμο που ζούμε: *η απαλλαγή από την αμαρτία και η απεξάρτηση από όσα αυτή μας επιβάλλει.*

Ενδιαφέρον σημείο στην παραπάνω διαπίστωση του αγίου Γρηγορίου Νύσσης είναι το ότι αντιδιαστέλει την έννοια της κυριαρχίας στον κόσμο με την έννοια της υποταγής στα πάθη βρίσκοντας τη μία αντίθετη της άλλης. Εκ πρώτης όψεως θα μπορούσε κάποιος να απορήσει για αυτή την αντιπαραβολή, αλλά στην πραγματικότητα, το εμπόδιο για την επιβολή της ανθρώπινης εξουσίας στη φύση είναι η υποταγή στα πάθη. Αρχικά, ο άνθρωπος αξιοποιώντας την εντολή του Θεού κυριαρχούσε στη φύση. Τα προβλήματα στη σχέση του με τη φύση και η αδυναμία να της επιβληθεί, όχι με μία έννοια καταστροφικής καταδυναστεύσεώς της, αλλά με μία έννοια αξιοποίησης των δυνατοτήτων που αυτή του προσφέρει με αγάπη και σεβασμό στα δημιουργήματα του Θεού ξεκίνησαν μετά την πτώση. Από εκείνο το σημείο και έπειτα, όσο ο άνθρωπος προσπαθούσε να εκ-βιάσει και να απομυζήσει την ικμάδα της φύσης, εκείνη άρχισε να γίνεται όλο και πιο

³⁰ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 51-52.

³¹ Πρβλ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 69.

³² Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α΄, σελ. 296.

ξένη, όλο και πιο εχθρική. Η λύση, λοιπόν, στα προβλήματα που προέκυψαν και συνεχώς προκύπτουν στη σχέση μας με τη φύση δεν είναι η ένταση της προσπάθειας για εκμετάλλευσή της, αλλά η συνειδητοποίηση ότι με τη θεραπεία των δικών μας παθών η κτίση μεταμορφώνεται, επανευρίσκει το αρχικό της κάλλος και την παραδείσια μακαριότητα.

Το παράδοξο με τη στάση του ανθρώπου είναι ότι με την καταπιεστική στάση του απέναντι στη δημιουργία, όχι μόνο δεν επιτυγχάνει την πολυπόθητη επιβολή, αλλά βήμα το βήμα αυτοεγκλωβίζεται σε έναν φαύλο κύκλο θανάτου και φθοράς. Οι προβλέψεις των επιστημόνων είναι ζοφερές. Ως μοναδική λύση αναδύεται η αλλαγή τρόπου σκέψης, η μετάνοια. Θα μου πείτε μετάνοια στη σχέση μας με τη φύση; Φυσικά! Ο άνθρωπος που μετανοεί για τις αμαρτίες και τα πάθη του γίνεται πάλι κυρίαρχος του παιχνιδιού. Όσο οι πρωτόπλαστοι σέβονταν και αγαπούσαν το Θεό, όλα προχωρούσαν αρμονικά και ειδυλλιακά. Μόλις επεζήτησαν να αυξήσουν την εξουσία τους έναντι του περιβάλλοντος κόσμου και του Θεού, τα έχασαν όλα. Μόλις γιγαντώθηκε ο εγωισμός έλαβαν ως αντίδωρο τη μοναξιά και το θάνατο. Σε μία παρόμοια κατάσταση βρίσκεται και ο σύγχρονος άνθρωπος. Όσο διαπιστώνει ότι ηττάται στο παιχνίδι του με τη φύση, τόσο αγωνίζεται να ανακαλύψει τρόπους για να επιβάλλει τη θέλησή του. Η λύση, όμως, στο πρόβλημά του δεν θα προέλθει από την ισχυροποίηση της παρουσίας του στον γύρω του κόσμο, αλλά από τον περιορισμό του εγωισμού του και την χαλάρωση των δεσμών που προσπαθεί να επιβάλλει είτε προς τους συνανθρώπους του είτε προς τη φύση. Αναμφίβολα, κάτι τέτοιο είναι πολύ δύσκολο αλλά ο εξορθολογισμός των δαπανών και η δικαιότερη κατανομή του παγκόσμιου πλούτου θα μπορούσαν να θέσουν το οικολογικό πρόβλημα σε νέα βάση. Η μεγάλη δύναμη, η εξουσιαστική δύναμη του ανθρώπου, κατά τον άγιο Γρηγόριο Νύσσης είναι η ελευθερία από τη δουλεία των παθών και της αμαρτίας. Αυτήν πρέπει να ενεργοποιήσει και να καλλιεργήσει αν θέλει να γίνει πραγματικά ισχυρός και να κατορθώσει να απαλλαγεί από το φρόνημα της σαρκός, το οποίο τον δυναστεύει και τον απομακρύνει από το στόχο για τον οποίο πλάσθηκε.³³

8. ΥΠΕΡΟΧΗ ΤΟΥ ΚΑΤ' ΕΙΚΟΝΑ ΘΕΟΥ ΠΛΑΣΜΕΝΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ

³³ Γρηγορίου Νύσσης, Περί Παρθενίας, 12, PG 46.376B. Πρβλ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 51-52.

Ποιο είναι, λοιπόν, αυτό που κάνει τον άνθρωπο να ξεχωρίζει; Οι ικανότητές του ή κάτι άλλο; Η σύνδεσή του με τη μηχανή και την άλογη κτίση ή ο διαφορετικός τρόπος της δημιουργίας του και τα στοιχεία της εικόνας του Θεού με τα οποία είναι προικισμένος και εξουσιοδοτημένος να τα χρησιμοποιήσει ώστε να οδηγηθεί στην ομοίωση προς Αυτόν; Η απάντηση είναι προφανής για την ορθόδοξη θεολογική παράδοση. Είναι σχεδόν αυτονόητο ότι η ισχύς του ανθρώπου πηγάζει από τον ιδιαίτερο τρόπο της δημιουργίας του. Αυτός τον κάνει να διαφέρει από τη λοιπή δημιουργία. Τα ξεχωριστά στοιχεία του ανθρώπου επισημαίνει και προβάλλει κατάλληλα ολόκληρη η πατερική διδασκαλία. Ανάμεσα στους άλλους πατέρες και ο άγιος Γρηγόριος Νύσσης, ο οποίος διερωτάται ρητορικά «Τὶ οὖν ἔστιν ἄνθρωπος;» και αμέσως μας δίνει την απάντηση: «Ἄνθρωπος ἔστι ποιῆμα Θεοῦ λογικόν, κατ' εἰκόνα γενόμενον τοῦ κτίσαντος αὐτόν».³⁴ Στο σημείο αυτό εντοπίζεται η μεγάλη δύναμη του ανθρώπου. Η υπεροχή που έχει επάνω σε όλη τη λοιπή δημιουργία. Μόνος αυτός μπορεί να συνεργαστεί με το Θεό και να ενωθεί μαζί Του. Μόνος αυτός έχει πλαστεί γι' αυτό. Μόνος αυτός έχει συνείδηση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικῶν και του προορισμοῦ του.

Είναι πολύ σημαντικό ότι αυτό το κατορθώνει με την παρέμβαση της αγάπης του Θεού, αλλά αναγκαία προϋπόθεση είναι η δική του επιθυμία, η προαίρεσή του. Ο Θεός προσφέρει, αλλά ο άνθρωπος είναι αυτός που θα επιλέξει να λάβει και να αξιοποιήσει. Καθώς σημειώνει ο άγ. Γρηγόριος Νύσσης «ἔχω οὖν ἐν τῇ κτίσει τὸ κατ' εἰκόνα· γίνομαι δὲ τῇ προθέσει, καὶ καθ' ὁμοίωσιν».³⁵ Τι σημαίνει αυτό; Ὅτι αν ο άνθρωπος δεν συναινέσει και δεν αγωνιστεί ο Θεός τού έχει προσφέρει τόσο μεγάλη ελευθερία που του επιτρέπει να αρνηθεί την ίδια τη σωτηρία του. Η κατάφαση του Δημιουργοῦ στην ελευθερία του δημιουργήματος είναι απόλυτη. Πρόκειται για μία ελευθερία σημαντικότερη, αλλά ταυτόχρονα «βαριά» και δύσκολη. Σημαντικό επίτευγμα του ανθρώπου είναι να κατορθώσει να την διαχειριστεί προς όφελός του. Να χρησιμοποιήσει τα στοιχεία της εικόνας του Θεού, ώστε να επιτύχει την ομοίωση μαζί Του.

Η διαφανόμενη προοπτική του «μετα-ανθρώπου» -πρέπει να έχουμε πάντα στο μυαλό μας ότι αυτός πρόκειται για μία υποθετική μελλοντική κατάσταση, η οποία δεν υπάρχει κάπου στον κόσμο μας- φαίνεται να μηχανοποιεί το μοναδικό ἔλλογο ον, αφαιρώντας του αυτό κυρίως το χαρακτηριστικό, τη δυνατότητα του αυτεξουσίου.

³⁴ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α', σελ. 304.

³⁵ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α', σελ. 316.

Τη δυνατότητα να αποφασίζει για το μέλλον του όχι βασισμένος σε χρησιμοθηρικά δεδομένα, αλλά επιλέγοντας αυτό που του επιτρέπει να πλουτίζει τη ζωή του με αγάπη και αλήθεια. Ο «μετα-άνθρωπος», αντιθέτως, επαγγέλλεται νέες δυνατότητες και δεξιότητες, αλλά χωρίς προοπτική θεώσεως, χωρίς ελπίδα συνάψεως σχέσεων αγάπης, καθώς αυτές μάλλον εμποδίζουν την επίτευξη των σκοπών που υποτίθεται ότι θα εξυπηρετεί. Μέσα από το πρίσμα της ορθόδοξης ανθρωπολογίας φαίνεται ότι αυτός που επιδιώκει μία εξουσιαστική σχέση με τη φύση, όχι μόνο δεν επιβεβαιώνει και δεν περιχαράκωνει την ελευθερία του, αλλά αντιθέτως την αναιρεί και την καταρρακώνει. Αγγίζοντας την, καθ' υπόδειξη του όφεως, υποτιθέμενη γνώση που θα τον έκανε θεό, ο Αδάμ έχασε τη δυνατότητα να γνωρίζει την Εύα. Όσο ο άνθρωπος προσεγγίζει μία επίφαση παντοδυναμίας, τόσο κλείνεται σε μία βασανιστική εγωιστική μοναξιά, η οποία μόνο παράθυρο έχει το άνοιγμα προς το Θεό και την εικόνα Του, τον άνθρωπο.

Πρακτικά η ομοίωση με το Θεό είναι μία διαδικασία ουσιαστική και ζωντανή, η οποία γίνεται τρόπος ζωής. Δεν σταματά ποτέ κατά τη διάρκεια του βίου μας. Από την Ανάσταση του Χριστού και εξής έλαβε πάλι τη δυνατότητα να αγωνιστεί για να το επιτύχει παρακάμπτοντας το σοβαρότατο εμπόδιο της πτώσεως, ή οποία μου στέρησε την πρόσωπον προς πρόσωπον επικοινωνία με το Δημιουργό του. Ο άνθρωπος πλέον μπορεί να ξεφύγει από τα δεσμά του θανάτου, καθώς πρώτος τα έσπασε ο Χριστός βγαίνοντας από το μνήμα Του. Για το λόγο αυτό η σωτηρία λαμβάνει χώρα μέσα στον πνευματικό χώρο της Εκκλησίας, η οποία αφ' ενός μας προσφέρει τη διδασκαλία της, δηλαδή την αποκάλυψη του Θεού, ώστε να γνωρίσουμε και να αγαπήσουμε το Δημιουργό μας, και αφ' ετέρου μας δίνει τη δυνατότητα να ζήσουμε μέσα στους κόλπους της την κοινωνική διάσταση του εκκλησιαστικού γεγονότος, δηλαδή την ευλογία να υπάρχεις ως μέλος στο σώμα του Χριστού, αλλά και τη χάρη των μυστηρίων με τα οποία ο πιστός ενισχύεται κατά τον αγώνα του και ενσωματώνεται στο Σώμα του Χριστού.

Για το λόγο αυτό ο άγιος Γρηγόριος επίσκοπος Νύσσης στη ρητορική ερώτησή του «Τί ἐστι Χριστιανισμός;» δίνει την απάντηση «*Θεοῦ ὁμοίωσις κατὰ τὸ ἐνδεχόμενον ἀνθρώπου φύσει*». Με αυτή τη φράση υπονοεί ότι με τη συμμετοχή στο Σώμα του Χριστού, που είναι η Εκκλησία, ο πιστός αξιοποιεί στο έπακρο τις δυνατότητες που του προσέφερε κατά τη δημιουργία ο Θεός. Επανευρίσκει το αρχαίο κάλλος που τον έκανε κοινωνό του Θεού. Με άλλα λόγια ο άνθρωπος που είναι μέλος της Εκκλησίας και αγωνίζεται να υπερβεί τις διασπαστικές

τάσεις που επικράτησαν μετά την πτώση έχει πλέον τη δυνατότητα να απεγκλωβιστεί από τον κύκλο του θανάτου και να ζει αιώνια ενωμένος με το Θεό.³⁶ Έχει πλέον τη δυνατότητα να γίνει ο πραγματικός «μετα-άνθρωπος» με μία προοπτική, όχι φθοράς, αλλά Ζωής και αιωνιότητας.

Η ένωση με το Θεό αποτελεί το κεντρικότερο πνευματικό στοιχείο για την ορθόδοξη παράδοση. Σύμφωνα με τον άγ. Μάξιμο τον Ομολογητή ο άνθρωπος, ευρισκόμενος στην κατάσταση της θεώσεως, γίνεται με την προαίρεσή του και τη χάρη του Θεού αυτό που ο Θεός είναι από τη φύση του.³⁷ Γίνεται κατά χάριν Θεός, φίλος και φορέας της άκτιστης χάριτός Του. Η πορεία προς τη σωτηρία, σημειώνει ο επίσκοπος Διοκλείας Kallistos Ware είναι προσωπική με επίκεντρο το πρόσωπο του Χριστού. Κύριο χαρακτηριστικό της είναι η διάθεση του μοιράσματος, της κοινωνίας του δοσίματος, της προσφοράς. Όποιος δεν μοιράζεται χάνεται. Η ατομικιστική απομόνωση οδηγεί σε απώλεια του Παραδείσου και σε αποκοπή από την αγάπη του Θεού. Η σωτηρία, συνεχίζει ο ιεράρχης, θεωρείται εκκλησιαστικό γεγονός. Στην Εκκλησία δεν σωζόμαστε ως ικανές μονάδες που κατορθώνουν να φέρουν σε πέρας δύσκολα αγωνίσματα, αλλά ως μέλη ενός συνόλου που κατορθώνουμε να αγαπήσουμε τον πλησίον μας, ακόμη και αυτόν που μας βλάπτει, που μας αδικεί, που μας μειώνει. Δεν σωζόμαστε «από» τον -κακό- κόσμο, αλλά «με» τον κόσμο, μαζί με τον κόσμο.³⁸

Αρχέτυπο του ανθρώπου ήταν και παραμένει ο Χριστός³⁹, ο οποίος σαρκώνεται ως ο Νέος Αδάμ και ελευθερώνει τον άνθρωπο από τις δεσμεύσεις και τα δεινά της πτώσεως. Ως Νέος Αδάμ δεν είναι φορέας του προπατορικού αμαρτήματος, αλλά τέλειος όπως ο Παλαιός Αδάμ τη στιγμή που βγήκε από τη δημιουργική αγάπη του Θεού. Στο σημείο αυτό πρέπει να εντοπίσουμε ένα εντυπωσιακό παράδοξο: « οὐ γὰρ ὁ παλαιὸς τοῦ καινοῦ, ἀλλ' ὁ νέος Ἀδὰμ τοῦ παλαιοῦ παράδειγμα»⁴⁰. Δεν αποτελεί δηλαδή ο Χριστός εικόνα του Παλαιού Αδάμ, όπως θα ήταν το αναμενόμενο αν τα πράγματα εξελίσσονταν χρονικά, αλλά το ανάποδο: ο Χριστός αποτελεί παράδειγμα του παλαιού, του πρώτου Αδάμ υπό την έννοια ότι στο πρόσωπό Του ανακαινίζεται η δημιουργία. Η ενσάρκωση, λοιπόν, του Χριστού δίνει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να αντιμετωπίσει τις συνέπειες του προπατορικού αμαρτήματος και να γίνει πάλι

³⁶ Γρηγορίου Νύσσης, Εἰς τὸ ποιήσωμεν ἄνθρωπον Α', σελ. 316.

³⁷ Αγ. Μαξίμου PG 91.1308B.

³⁸ Kall. Ware, Salvation: 167-168.

³⁹ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 35.

⁴⁰ Γρηγορίου Νύσσης, Λόγος κατηχητήριος ὁ μέγας, 5, PG 45.21CD και Νικολάου Καβάσιλα, Περὶ τῆς ἐν Χριστῷ ζωῆς, λόγος 6, PG 150.680A. Πρβλ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 35.

κληρονόμος της θείας χάριτος. Με την τέλεια υπακοή του στον Θεό Πατέρα ο Χριστός ανοίγει την οδό και για την υπακοή του ανθρώπου και παραμερίζει, καλύτερα συντρίβει, τα δεσμά του θανάτου, τα οποία δυνάστευαν τον άνθρωπο από την πτώση και έπειτα. Για το λόγο αυτό ο Χριστός, ο σαρκωμένος Λόγος, χαρακτηρίζεται «πρωτότοκος πάσης κτίσεως» (Κολ. 1:15-17). Με τη σάρκωση μεταμορφώνεται όλη η δημιουργία. Ανορθώνεται η πεπτωκυία ανθρώπινη φύση και η ιστορική πορεία του ανθρώπου αποκτά νέες, λαμπρές, προοπτικές.

9. ΤΕΛΙΚΗ ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ

Η σχετική συζήτηση μάς υποχρεώνει να αναζητήσουμε τα κοινά, και μη, ανθρωπολογικά στοιχεία ανθρώπου και «μετα-ανθρώπου».

Ο «μετά-άνθρωπος» αποτελεί μία υποθετική, προσδοκώμενη, μορφή του πτωτικού ανθρώπου, με κάποια χαρακτηριστικά που συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον των σύγχρονων στοχαστών, αλλά και του πλήθους, το οποίο έχει την αίσθηση ότι ο επερχόμενος μετα-άνθρωπος θα επιλύσει τα προβλήματα που τον δυναστεύουν και θα τον οδηγήσει στην πραγματική ευτυχία. Η ευτυχία αυτή συχνά λογίζεται ως μία διαρκής και αμετάβλητη κατάσταση, η οποία σχετίζεται με την τεχνολογική πρόοδο και την εισαγωγή των επιτευγμάτων της στην καθημερινή ζωή, αλλά και στον αγώνα για αντιμετώπιση των ασθενειών, των γηρατειών, της ανέχειας και άλλων προβλημάτων που ταλαιπωρούν τον άνθρωπο από την αυγή της ιστορίας του.

Χαρακτηριστικά του αναμένονται να είναι οι αυξημένες ικανότητες και οι διευρυμένες δυνατότητες, οι οποίες θα του εξασφαλίζουν μία σειρά από πλεονεκτήματα σε σχέση με τον παραδοσιακό, παλαιού τύπου άνθρωπο: μεγαλύτερη αντοχή, ταχύτερη αντίληψη, αυξημένη ικανότητα επίλυσης προβλημάτων, επιτυχή αντιμετώπιση ασθενειών, μεγαλύτερο προσδόκιμο ζωής, αξιοποίηση δυνατοτήτων ηλεκτρονικών υπολογιστών και γενετικής μηχανικής και άλλα.

Από την άλλη ο άνθρωπος διατηρεί τα βασικά χαρακτηριστικά του, όπως τα γνωρίζουμε και τα ζούμε κατά την περίοδο μετά την πτώση, αλλά και μετά την Ανάσταση του Κυρίου: εγωισμός, αλλά και προοπτική μετανοίας, ροπή προς την αμαρτία, αλλά και δυνατότητα να αντισταθεί σε αυτή, ασθένεια και θάνατος, αλλά και ελπίδα ότι θα τα νικήσει, μίσος, αλλά και αγάπη, πόνος, αλλά και θεία επίσκεψη, μοναξιά αλλά και επιδίωξη της «κοινωνίας», αίσθηση της εγκατάλειψης από Θεό και ανθρώπους, αλλά και παρηγοριά από την επαφή με Αυτόν και τους γύρω του.

Σε αυτό το πλαίσιο ακόμη και ο θάνατος, ως μία παραχώρηση του Θεού για να μη γίνει το κακό αθάνατο θα μπορούσε να θεωρηθεί μία θεϊκή συμβολή στον αγώνα του ανθρώπου για αποδέσμευση από τις συνθήκες της φθοράς⁴¹ από τις οποίες δεν φαίνεται ικανή να τον απελευθερώσει η προοπτική του «μετα-ανθρώπου».

Το γεγονός ότι ο Θεός έπλασε τον άνθρωπο κατ' εικόνα Του σημαίνει, πέρα από κάθε τι άλλο, ότι τον έπλασε έτσι ώστε να τείνει, από την ίδια τη φύση του, από το γεγονός ότι είναι άνθρωπος, προς την Εικόνα, προς το Αρχέτυπο, με το οποίο επιθυμεί και επιδιώκει να ομοιάσει.⁴² Αυτή η τάση του είναι ασυγκρίτως ανώτερη από κάθε «μετα-ανθρώπινη» προοπτική συνεπαφής και μηχανοποίησης.

Ποια προσέγγιση προσφέρει τα περισσότερα πλεονεκτήματα, αυτή του «μετα-ανθρώπου» ή του ανθρώπου;

Ενδιαφέρουσα είναι η παρατήρηση του Παναγιώτη Νέλλα ότι η ανάπτυξη ή εξέλιξη της ανθρωπότητας και γενικότερα της κτίσεως φωτίζεται εσωτερικά και ότι η κατανόησή της δεν περιορίζεται μόνο στις διαδικασίες αλλαγής που παρατηρούνται στο υλικό της εικόνας, αλλά χωρίς η πρώτη αυτή διάσταση να παραθεωρείται, επεκτείνεται και κατανοείται κυρίως ως ανέλιξη ή ύψωση της εικόνας ως το αρχέτυπο.⁴³ Με αυτές τις διαπιστώσεις ο συγγραφέας θέλει να τονίσει ότι αυτό που μας ενδιαφέρει όταν μελετούμε την πορεία και την παρουσία του ανθρώπου στον κόσμο μας, το σημαντικό δεν είναι να εντοπίσουμε τις βιολογικές διαφοροποιήσεις, αλλά να προβάλλουμε την βαθύτερη προοπτική του που είναι η ομοίωση προς το αρχέτυπο, δηλαδή το Θεό.

Πραγματικά αν δούμε με καθαρό μυαλό τα δεδομένα που επαγγέλλονται οι κήρυκες του «μετα-ανθρώπου» και τα συγκρίνουμε με όσα προσέφερε με τη δημιουργία, αλλά και τη Σάρκωσή του ο Θεός, η απάντηση είναι μάλλον εύκολο να ληφθεί. Αρκεί να προσπαθήσουμε να δώσουμε τις κατάλληλες απαντήσεις στα ερωτήματα που ταλανίζουν τον άνθρωπο και κυρίως στο κατ' εξοχήν ερώτημα, στο οποίο ήδη αναφερθήκαμε: στο αδυσώπητο ερώτημα του θανάτου. Η Ανάσταση του Χριστού αποτελεί την ασφάλεια του κάθε χριστιανού που αποζητά να Τον ακολουθήσει, καθώς του προσφέρει την αιωνιότητα και τον απαλλάσσει από τη φοβερή εξουσία του θανάτου. Μπορεί να αποφύγει το θάνατο ο πανίσχυρος άνθρωπος της συνεπαφής με τη μηχανή; Τι του προσφέρει

⁴¹ Γρηγορίου Θεολόγου, Εἰς τὸ Ἅγιον Πάσχα, 45.8, PG 36.633A. Πρβλ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 70-71.

⁴² Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 37-38.

⁴³ Π. Νέλλα, Ζών θεούμενον: 44.

αυτή η συνεπαφή και η παράλληλη εξέλιξη; Απίστευτη υπολογιστική ταχύτητα, αλλά ημερομηνία λήξης. Αυξημένες δυνατότητες αφομοίωσης, αλλά απουσία ευαισθησίας. Μεγάλες δυνατότητες επεξεργασίας δεδομένων, αλλά ψυχική απομάκρυνση. Διεύρυνση των γνωστικών του ικανοτήτων, αλλά ταυτόχρονα αναλγησία και σκληρότητα.

Είναι άραγε αυτή η προοπτική που αποζητούμε;

Προφανώς όχι!

Η ορθόδοξη προσέγγιση στο θέμα της αναγκαιότητας της δύναμης και της σπουδαιότητας της βελτίωσης των δυνατοτήτων του ανθρώπου είναι σαφής, αλλά ιδιότυπη. Θα μπορούσαμε να πούμε ότι συνοπτικά εκφράζεται με τα παρακάτω λόγια του Θεού προς τον απόστολο Παύλο όταν αυτός διαμαρτυρήθηκε για κάποιο πρόβλημα υγείας που είχε: «άρκει σοι ἡ χάρις μου, ἡ γὰρ δύναμίς μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται» (Β΄ Κορ. 12:9). Η δύναμη του χριστιανού δεν εντοπίζεται στις βιολογικές ή στις πνευματικές ικανότητές του. Η πηγή και η αιτία της δυνάμεώς του είναι η χάρη του Θεού, η οποία μεταμορφώνει τη ζωή του, όχι με μία ωφελμιστική έννοια, του τύπου με βοηθά να περνώ καλά στη ζωή μου, αλλά με την έννοια ότι με συνεπαίρνει αλλοιώνοντας όλα τα δεδομένα της πραγματικότητας όπως την ζω. Αν αναρωτηθεί κάποιος αν κάτι τέτοιο είναι εφικτό σε μία εποχή όπως η σύγχρονη θα πρέπει να στρέψουμε την προσοχή του προς το ζωντανό παράδειγμα των αγίων. Όλοι κατά τη διάρκεια της ζωής τους είχαν προβλήματα με την υγεία τους, με την εκκλησιαστική διακονία τους, με τους οικείους τους, με τους συμμαστές τους, για να μην αναφερθούμε στις περιπτώσεις αυτών οι οποίοι εδιώχθησαν για την πίστη τους και μαρτύρησαν για την πίστη τους. Παρά, λοιπόν, το πλήθος των προβλημάτων ζούσαν τη χαρά της επαφής με το Θεό και η χάρη Του ήταν αυτό που τους γέμιζε χαρά και τους ενέπνεε στον αγώνα τους να διέλθουν από τη στενή πύλη. Οι άγιοι δεν αποθέτουν την ελπίδα τους σε κανένα κοσμοείδωλο και σε καμία συγκεκριμένη μορφή πολιτισμού. Για το λόγο αυτό δεν εξαρτώνται από δεδομένα που παρέρχονται και μεταβάλλονται. Αντιθέτως στηρίζονται στο μοναδικό ασάλευτο θεμέλιο που είναι ο Χριστός. Παράλληλα, δεν απορρίπτουν τον πολιτισμό και χαίρουν για την πρόοδό του, όταν αυτή προσφέρει στον άνθρωπο τη δυνατότητα να γίνει συνδημιουργός και να επιτελεί το σκοπό για τον οποίο ο Θεός του προσέφερε εξουσία επάνω στην άλογη κτίση.⁴⁴

⁴⁴ Πρβλ Ιω. Χρυσοστόμου, Εἰς Γένεσιν, ὁμιλία 29.3, PG 53.264 και Π. Νέλλα, Ζῶν θεούμενον: 107.

Η στάση μας απέναντι στα σημαντικά προβλήματα του ανθρώπου, με κορυφαίο αυτό του θανάτου, δεν μπορεί να καθοριστεί μέσα από την ελπίδα της αναπτύξεως του «μετα-ανθρώπου», καθώς αυτός δεν θα μπορέσει να απελευθερώσει τον πάσχοντα άνθρωπο από τα δεσμά της φθοράς, ακόμη και αν καταφέρει να του προσφέρει κάποιες επιπλέον δεξιότητες και ικανότητες, ή αν του εξασφαλίσει λίγα χρόνια πρόσθετης ζωής. Η πάλη του ανθρώπου δεν είναι μέσα στα όρια και τα πλαίσια που δημιουργεί η επιστήμη. Ο αγώνας του είναι ενάντια στις αρχές και τις εξουσίες του σκότους του αιώνα που ζούμε (Εφ. 6:12).⁴⁵ Το στοίχημα γι' αυτόν δεν είναι να παρατείνει μία ζωή που, τελικά, θα τον οδηγήσει στη φθορά, στο θάνατο, αλλά να ελευθερωθεί από αυτά που τον κρατούν δέσμιο σε αυτή και να μπορέσει να ζήσει, κατά κυριολεξία, ελεύθερος εν Χριστώ. Σε αυτόν τον αγώνα του, αρωγός και στήριγμά του δεν αρκεί να είναι η επιστήμη και η τεχνολογική πρόοδος, απαιτείται κάτι ισχυρότερο, το οποίο θα έχει τη δυνατότητα να τον ενώσει με την πηγή της ζωής, το Θεό. Κατά συνέπεια, ο μόνος άνθρωπος, ο οποίος υπερβαίνει τα μέτρα και τα δεδομένα του ανθρώπου της φθοράς, όπως τον γνωρίζουμε στην καθημερινότητά μας, είναι ο άγιος. Είναι αυτός που μπολιάζει την ύπαρξή του με τη χάρη του Αγίου Πνεύματος και της προσφέρει την αιωνιότητα. Υπό αυτή την έννοια ο πραγματικός «μετα-άνθρωπος», ο οποίος διαφοροποιείται από τους άλλους και δραπετεύει από τη φθορά είναι ο Άγιος, φίλος και συνοδοιπόρος του Θεού.

⁴⁵ Πρβλ Π. Νέλλα, Ζώνον θεούμενον: 113.